

ШЕСТИДЕО

ПОКРЕТИ И ДЕЈСТВА БРИГАДЕ У
ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА
БОСНА - ХРВАТСКА - СЛОВЕНИЈА - ИСТРА

(15. март -15. мај 1945.)

Прва глава

ОСЛОБОБЕЊЕ ИСТОЧНЕ БОСНЕ

ВОЈНО-ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА И ОБОСТРАНИ РАСПОРЕД СНАГА

После губитка Мостара 14. фебруара 1945. године и повлачења немачке 369. легионарске дивизије на Иван-седло,⁷²⁷ као и потискивања 181. пешадијске дивизије са сектора Вишеград—Горажде ка Сарајеву⁷²⁸ Хитлер је био озбиљно забринут за судбину сремског фронта и извлачења својих снага из Босне. Стога је лично наредио да се 7. СС дивизија »Принц Еуген«, која је према плану Оперативне команде Вермахта била предвиђена за операције у јужној Мађарској, стави на располагање Команди Југоистока и упути у Босну. При томе је нагласио да се поменутој Команди ставља на располагање група од четири дивизије (7. СС, 22. и 181. пешадијска и пук »Скендербег« — овде није поменута 369. легионарска) са задатком да из политичких разлога задржи ширу просторију око Сарајева. Држањем сектора Бијељина—Брчко требало је обезбедити десни бок срем-

⁷²⁷) Мостар су ослободиле јединице 8. корпуса НОВЈ и 29. НОУ дивизија 2. корпуса НОВЈ (36 НОР, 1У/33, док. 25, 69, 79, 85, 102, 110 и 136).

⁷²⁸) Под притиском јединица 2. корпуса НОВЈ са југоистока и 3. корпуса НОВЈ са севера поменута немачка дивизија се са тог сектора почела повлачити средином фебруара (36 НОР, 1У/33, док. 86, 152 и 155).

ског фронта и разбити снаге Југословенске армије на широком фронту Тузла—Травник, чиме би се омогућио редован саобраћај и веза на комуникацији Сарајево—Брод при извлачењу јединица Групе армија »Е«. ⁷²⁹Ј Дејствујући у духу поменутог наређења, Немци су почетком марта у рејону Добоја имали штаб дивизије »Штефан«, Борбену групу »Гајгер«, 2. батаљон 14. пука и Допунски батаљон 7. СС дивизије, ⁷³⁰ а на сектору Брчко—Бијељина 22. пешадијску дивизију, пук »Скендербег« и један део белогардијског Руског заштитног корпуса, ⁷³¹Ј док су остале снаге ангажовали за одбрану Сарајева.

У северном делу источне Босне са ослонцем на поменуте немачке дивизије налазиле су се и јединице НДХ, и то: у Брчком штаб 12. усташко-домобранске дивизије и штабови 12. усташког и 3. горског здруга (»босански планинци«), док су се њихове бојне налазиле на положајима око града; у Посавини према Градачцу 6. усташка бојна била је у Босанском Шамцу, а осим ње ту су биле и две усташке и једна зеленокадровска (бивша посада у Грачаници) бојна. У Добоју били су стожери 15. усташко-домобранске дивизије и 16. пешадијског здруга, чије су се бојне налазиле на положајима источно од Добоја и на обезбеђењу комуникација Маглај—Добој—Дервента—Брод (седиште 16. усташког здруга). ⁷³²

Главнина четиричких снага ЈВУО пребацила се средином марта у средњу Босну, на простор Вучјак—село Подоноље—до комуникације Добој—Дервента и организовала одбрану на левој обали реке Босне, док су на

729) Архив ВИИ, микрофилм, НАВ-Н-Т-78, р. 305, снимак 6255841-2, Наређење начелника Оперативног штаба команде оружаних снага Вермахта од 23. фебруара 1945. године.

730) 36 НОР, том Х1/2, док. 2 и 29.

731) Erlecinch — Aiſi81 V. Ma^tzsch, н.д., стр. 82 и 83; 36 НОР, 1У/34, док. 13, 24 и 30.

732) 36 НОР, 1У/32, док. 155; 1У/33, док. 28, и 1У/34, док 182 и 219; У/38, док. 100—111; Архив ВИИ, фонд НДХ, к. 134/а, рег. бр. 3/1-35-64 и 4/1-16-29; к. 178, рег. бр. 15/7-1.

Требави, у Посавини и на Мајевици остали слабији делови Требавског и Мајевичког корпуса.^{733^}

Према овим непријатељским снагама у северном делу источне Босне налазиле су се средином марта јединице 2. армије ЈА у следећем распореду: 17. и 28. НОУ дивизија на сектору Бијељина—Брчко и 25. НО дивизија 14. корпуса у Посавини и Требави са тежиштем према реци Босни (село Копривна);^{73^} 45. НО дивизија са две бригаде на простору северно од реке Спрече до села Скиповац на Требави, оријентисана према Добоју и селу Бушлетићи,^{735^} док је 23. НОУ дивизија, 9. марта, извучена као резерва корпуса са следећим распоредом: 7. бригада у рејону село Какмуж—Сочковац—Карановац, 9. бригада село Ступари—Порјечина—Кртова и 14. бригада село Ораховица—Миричина—Гнојница, а штаб дивизије у Босанско Петрово Село. На тој просторији бригаде су се одмарале и припремале за предстојеће операције.^{736^}

ПРИПРЕМА БРИГАДЕ ЗА ДЕЈСТВА У ПРЕДСТОЈЕНИМ ОПЕРАЦИЈАМА

Четрнаеста НОУ бригада је 9. марта у 13.00 часова, пошто су је смениле јединице 25. дивизије, извршила покрет преко Грачанице и разместила се: 1. батаљон са четом противколских пушака у Миричини и засеоку Алићи, 2. и 3. батаљон у Горњој Ораховици, 4. батаљон у Турковићима, штаб бригаде у Каменици, а приштапске делове у Бајићима и позадинске у Гнојници.^{73^} Из Ка-

733) 36 НОР, 1У/34, док. 17; Наредба начелника штаба Врховне команде ЈВУО од 18. марта 1945. о похвали четничких јединица за пожртвован рад при преласку преко реке Босне (форсирање) са Требаве у средњу Босну; дневник друге групе бригаде Мајевичког четничког корпуса од јануара до септембра 1945. о доласку у село Грк »2.000—2.500 црногорских четника под заповједништвом њиховог команданта бригаде Вујавац Јована...« (Архив ВИИ, фонд ДМ, к. 79, рег. бр. 27/3 и к. 212, рег. бр. 28/5 и фонд НДХ, к. 178, рег. бр. 15/7-1).

734) 36 НОР, Х1/2, док. 12, 17, 33 и 50.

735) 36 НОР, Х1/2, док. 18 и 35.

736) 36 НОР, Х1/2, док. 14 и 32.

737) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 32/9, Извештај штаба 14. НОУ бригаде од 13. марта 1945. године.

Другарице при штабу бригаде са командантом Јованом Митићем марта 1945. у Добошници код Тузле. Слева надесно: Вукица Принцип, Јован Митић, санитарски референт бригаде, Милена Вучковић, Роса Поповић. Седе: Љубинка Ниловић и име непознато

менице Је дотадашњи командант бригаде мајор Јован Митић Борђе упућен у Београд на школовање, а за команданта одређен је дотадашњи заменик, капетан Миле Радовић. Поред команданта бригаде, на школовање је упућено још неколико командира и комесара чета и командира водова. У међувремену је извршена попуна упражњених места. У штабу бригаде постављен је за начелника штаба (дотадашњи начелник Миливоје Дрљевић Мићака средином фебруара 1945. прекомандован је за команданта 1. београдске бригаде КНОЈ-а) а Ненад Б. Недић за помоћника обавештајног официра бригаде. У штабу 1. батаљона постављени су: за политичког комесара Драгутин Краљевић, за заменик команданта Све-

тислав Миладиновић, за омладинског руководиоца Александар Јеленковић и за обавештајног официра Лука Тацовић, у команди 2. чете за командира Десимир Михаиловић а за помоћника политичког комесара Сима Ј1. Лончар и у чети пратећих орућа за помоћника политичког комесара Богдан С. Алексић. У 2. батаљону за обавештајног официра Милош П. Томовић, за командира 1. чете Станко Илић и за политичког комесара ... У 3. батаљону: за политичког комесара батаљона Јован Чукић, за обавештајног официра Чедомир Зрнић, за

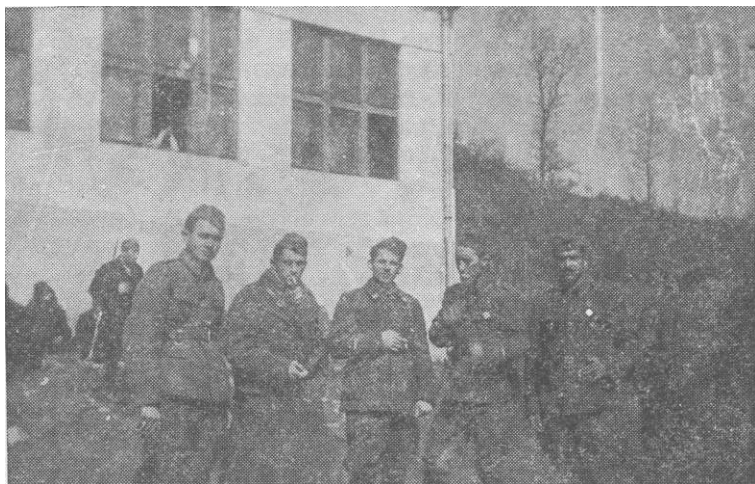
политичког комесара 1. чете Димитрије Јелачић, за ко-маидира 2. чете Драгомир Ч. Миладиновић Чобанче, и у команди чете пратећих оруђа Владимир Савић Косо-вац за командира и Радомир Станковић Ратко за помоћ-ника политичког комесара. У 4. батаљону за командира 3. чете Радослав Качаревић.

На овој просторији бригада је остала до 15. марта 1945. године. Прва два дана док се одмарала радило се на хигијенско-санитарним мерама, расподели муниције и другог ратног материјала, а затим се приступило при-преми за наредна дејства. Са тим циљем отпочело се са интензивном обуком бораца из наставе гађања при чему је практично изведено и неколико школских га-ђања.⁷³⁸ Сем тога, штаб 14. корпуса НОВЈ је 16. марта организовао показну вежбу »Форсирање реке Спрече и ширење мостобрана«, ⁷³⁹ организоване за све старешине корпуса закључно са штабовима батаљона. На овој вежби присуствовали су, осим старешина 14. корпуса, и оперативни део штаба 2. армије са командантом армије, генерал-потпуковником Кочом Поповићем и начелни-ком штаба армије генерал-мајором Љубом Вучковићем. Вежбу је припремио и извео 4. батаљон 14. бригаде уз помоћ оперативног дела штаба дивизије на реци Спречи код порушеног железничког моста (јужно од Миричи-не), с тим што су две чете 9. бригаде маркирале непри-јатеља на левој обали Спрече из рејона Босанског Пе-тровог Села. Вежба је била врло поучна и корисна. Двадесетог марта у рејону Миричине је такође изведена показна вежба за старешине 23. НОУ дивизије, којом је руководио Милан Кајс Зоран, командант 4. батаљона, уз помоћ оперативног дела штаба дивизије.

Тих дана је у Миричини одржана и партијска кон-ференција 14. бригаде на којој је сагледано стање и бор-бена спремност бригаде у целини. Истовремено су по-стављени задаци комунистима, скојевцима и партијској организацији за такмичење јединица у борби против непријатеља, савлађивање војне и политичке наставе,

738) 36 НОР, X1/2, док. 32, стр. 127, 128 и 143.

739) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 39/9 и 36 НОР, X1/2, док. 20.

Штаб 1. батаљона у Миричини средином марта 1945. У средини Душан Мугоша, командант, десно Милош Крстић, пол. комесар и Светислав Миладиновић, зам. команданта, лево: Сава Ђаковић, помоћник политичког комесара и Петар Вујовић, заменик команданта 3. батаљона

одржавање хигијене, рад културно-просветних одбора на издавању цепних новина и описмењавању бораца. На конференцији су изабрани делегати за Оснивачки конгрес КП Србије у саставу: Драгутин Крљевић, политички комесар 1. батаљона, Светислав Миладиновић Славко, заменик команданта 1. батаљона, Стеван Митић, помоћник политичког комесара 1. чете 4. батаљона и још један помоћник политичког комесара чете (име непознато).^{740^}

Петнаестог марта бригада је (2. и 3. батаљон) према наређењу штаба дивизије прешла на нову просгорију:

⁷⁴⁰⁾ Поменути делегати и остали делегати из 23. НОУ дивизије окупили су се 25. априла 1945. године у Дервенти, одакле су под вођством Витомира Лазаревића Рутеша, помоћника политичког комесара дивизије, отишли у Београд на Конгрес КП Србије, одржаног 8. до 12. маја 1945. године (Др Милан Борковић и др Венцеслав Глишић, »Оснивачки конгрес КП Србије«, Институт за историју радничког покрета Србије, Београд 1972).

Пашалићи, Кохвеџије, Бурићи, Леидићи (северно од Грачанице). У Грачаници се налазио 1. батаљон, а 4. батаљон у Јавор Махали. Задатак бригаде је био да организује одбрану на линији Кохвеџије—Лендићи—Борик као резерва дивизије на том иравцу.^{741^} На поменутом простору бригада је наставила са обуком бораца и јединица све до 20. марта. Њено укупно бројно стање рачуна се да је износило нешто преко 3.000 бораца и старешина,^{742^} од чега је само 4. батаљон имао 16. марта 1945. године према списку 611 бораца, у болници, на курсевима и службено одсутних 178 и на лицу места 433 борца.

ДЕЈСТВА БРИГАДЕ НА СЕКТОРУ СРНИЦЕ—ШПИОНИЦА— —СРЕБРЕНИК

Радећи у духу Хитлеровог наређења и немачке Врховне команде »да се разбију снаге ЈА на широком фронту Тузле« (јединице 2. југословенске армије), штаб Групе армија »Е« је за тај задатак одредио: 22. пешадијску дивизију, делове 117. ловачке дивизије, Борбену групу »Гајгер«, делове 12. и 15. усташко-домобранске дивизије.^{743^}

Седамнаестог марта око 10.00 часова Борбена група »Гајгер« је са усташко-домобранским снагама из рејона Добоја после јаке артиљеријске ватре извршила напад на јединице 25. дивизије на десној обали Босне на линији: село Сјенина—Осјечани, где се преко целог дана водила жестока борба. Немци су и сутрадан продужили са нападом ка селу Брћани (на Требави). Истовремено из рејона Босанског Шамца, преко села Доње Лединце, прешао је у напад 149. пук 117. ловачке дивизије према Градачцу, а 19. марта је из Брчког преко Жабара нади-

741) 36 НОР, X1/2, док. 32, стр. 127.

742) Пошто се не располаже бројним стањем 14. бригаде из марта 1945. године, то је узет просек на основу бројног стања њеног 4. батаљона и бројног стања 23. НОУ дивизије која је на дан 15. марта 1945. имала 8.854 борца (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 30/9; 36 НОР, IУ/33, док. 124, и X1/2, док. 13).

743) »Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945«, књ. 2, стр. 513—514; ГпесШсћ Аи§из1; *оп Мес, н.д., стр. 83.

рао 16. пук 22. пешадијске дивизије са усташко-домобранским деловима у правцу Градачац, а 47. пук исте дивизије и делови 117. ловачке дивизије били су у покрету правцем Брчко—Горња Брка—Бијела. После тешких борби и осетних губитака јединице 25. Н(Ј) дивизије су напустиле Градачац и повукле се 20. марта на линију: брдо Врањевац—села Капетанова Бина (к. 459)—Тутњевац—Шпионица—Ујдровићи, а штаб дивизије у Доборовцу а затим у Чеканиће.^{744^}

Овај неочекивани концентрични напад Немаца и усташа према Градачцу захтевао је брзу интервенцију јединица 14. корпуса НОВЈ, јер је намера Немаца била очигледна — продор према Грачаници и Тузли. Стога је штаб 23. НОУ дивизије одмах после пријема задатка наредио штабу 14. бригаде^{745^} да усиљеним маршем крене из рејона Грачанице на Сокол и даље ка Капетановој Бини за Срнице и да са једним батаљоном затвори правац Срнице—Сокол, са другим да избије у рејон села Гуште, а трећим батаљоном да поседне положаје код села Тутњевца и да буде спреман за интервенцију на оба правца, док је 4. батаљон и даље остао у рејону Миричине, до завршетка вежбе, а затим је требало да се хитно пребаци на поменути простор у састав бригаде.^{746^} Ј Пошто је 14. бригада имала задатак да дејствује у зони 25. НО дивизије, то је привремено, у оперативном погледу, стављена под команду штаба те дивизије.^{747^}

Радећи у складу са наређењем штаба дивизије, штаб 14. бригаде је брзо реаговао: 2. батаљон је 21. марта, у два сата после поноћи, кренуо преко засеока Брезик и око 5.00 часова избио до главне раскрснице у Срницама, где је одмах из покрета напао предње делове 16. пука немачке 22. дивизије и одбацио их према селу

744) 36 НОР, XI/2, док. 33.

745) Према наређењу штаба 2. армије од 22. марта 1945. јединицама 23. НОУ дивизије додељени су нови конспиративни називи: штаб 23. дивизије — »С«, штаб 7. бригаде »В«, штаб 9. бригаде — »О«, штаб 14. бригаде — »Ј« и штаб 2. артиљеријске бригаде — »У«. Батаљони су носили, на пример, ове називе: »Ј1« — 1. батаљон, итд. (Види 36 НОР, XI/2, док. 25 и 32).

746) 36 НОР, XI/2, док. 20.

747) 36 НОР, XI/2, док. 32, стр. 130.

Корепо и Вучковцима. У међувремеиу Немцима су пристигла појачања, па су уз подршку три тенка и артиљеријске и минобацачке ватре прешли у противнапад. У огорченој борби прса у прса борци 2. батаљона су у снажном јуришу, користећи ручне бомбе, обасули непријатеља бомбама и борбом прса у прса разбили га. Десетари Љубомир П. Бараћ, Живадин А. Јовановић и борац Драгиша М. Андријевић ликвидирали су један тенк са посадом на самом путу између села Вучковци и Срнице.⁷⁴⁸ У овом јуришу 2. батаљон 14. бригаде је поново одбацио Немце назад. Међутим, брзо су им пристигла нова појачања из правца Брчког и из рејона села Брћана, те су уз подршку јаке артиљеријске ватре поново кренули на јуриш. У таквој ситуацији 2. батаљону је запретило окружење, јер је изостало најављено садејство са 3. батаљоном из рејона села Горње Гуште, због чега је штаб батаљона наредио чети пратећих оруђа да поседне положаје у рејону Брезика и да ватром из минобацача и митраљеза штити извлачење батаљона. Тако се овај батаљон, под командом Милана Крагуљца и политичког комесара Владе Борћевећа, после врло драматичне борбе, уз губитке од 31 погинулог, 33 рањена, међу којима и Милан Јовановић, политички делегат вода 2. чете остао без једне ноге, и 14 несталих бораца (неколико њих је касније дошло у јединицу), повукао јужно од друма Срнице—Брчко на положај: село Топаловићи—Пилиповина. Истовремено, било је избачено из строја око 100 немачких војника и уништен један тенк, један топ и један митраљез заплењен. Поред наведених губитака у људству, 2. батаљон 14. бригаде је изгубио и знатан део ратне технике: 8 пушко-митраљеза, 1 »шарац«, 17 аутомата, 6 полуаутоматских пушака и 18 пушака »маузер«.⁷⁴⁹ Али, и поред ових губитака, овај батаљон се истакао великом храброшћу и умешношћу у борбама против много надмоћнијих снага Немаца.

⁷⁴⁸) Поменути борци су наредбом штаба 23. НОУ дивизије од 23. марта 1945. године одликовани Орденом за храброст (36 НОР. X1/2. док. 32, стр. 133).

⁷⁴⁹) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 36-2/9, Изјава штаба 2. батаљона од 23. марта 1945. године.

Десно од 2. батаљона преко брда Термановац (к. 220) наступао је 3. батаљон. Он се такође сукобио са немачким предњим деловима источно од села Горње Гуште и из покрета прешао у напад. Немци су пружили јак отпор, али су и поред тога били потиснути све до друма испод села Вучковци и код Махале, где је дошло до тешке вишечасовне борбе. Пошто је изостало садејство са суседним јединицама, па чак није било ни ватрене везе са 2. батаљоном, положај 3. батаљона постао је неодржив јер су нове немачке снаге стално пристизале из правца Брчког. Уз подршку борних кола и јаке артиљеријске ватре Немци су прешли у напад и одбацили 3. батаљон са комуникације Срнице—Брчко и предвече избили на друм Срнице—Сребреник. Трећи батаљон се повукао на положај: Ујдровићи—Шпионица (к. 168).

Напад немачких јединица дуго није престајао. Упорно су покушавале да се пробију долином Тиње према Сребренику и главним снагама према Грачаници, али су жестоким противнападом у току дана и ноћи 20/21. марта биле заустављене. Овим су 2. и 3. батаљон потпуно извршили постављени задатак задржавши непријатеља до пристизања јединица НОВ које су прелазиле у напад и тако омогућиле јединицама 25. НО дивизије да се извуку испод притиска Немаца.

У току ноћи 20/21. марта 4. батаљон је стигао у рејон Шпионице где је са главнином остао у бригадној резерви, позади 3. батаљона, а са једном четом уз подршку митраљеске и минобацачке ватре прешао у напад ка селу Тутњевац. Међутим, чета је била одбачена уз 3 погинула и 24 рањена борца.^{750Λ}

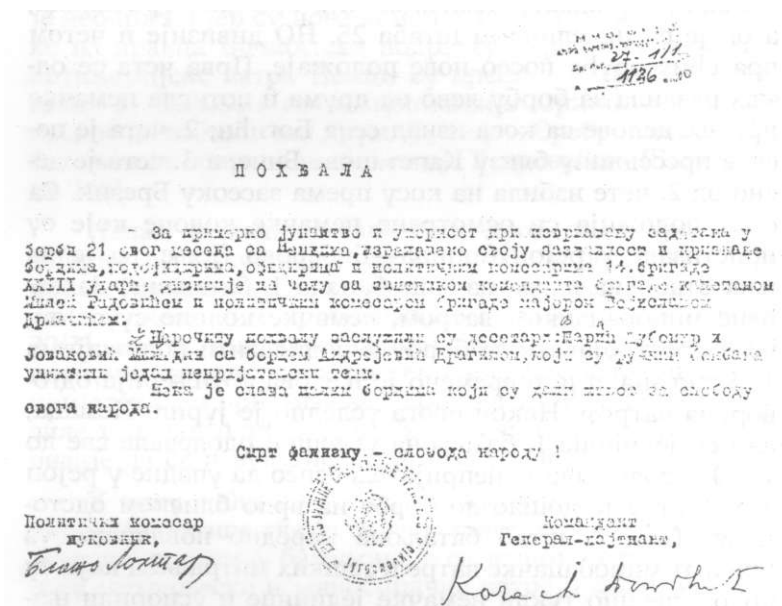
Исте ноћи преко Сокола око 6.00 часова стигао је у село Купреси 1. батаљон 14. бригаде, где је успостављена веза са начелником штаба 25. НО дивизије мајором Војом Секулићем и јединицама те дивизије, које су се повлачиле преко коса Капетанове Бине у правцу села Купреси и Доборовца. Истовремено колона 1. ба-

750) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 45/9.

таљона 14. бригаде је прелазила преко моста на потоку Моштајница, када је из правца Капетанова Бина—Срница наишао командант 16. НО бригаде Мирко Зеџ и упозорио штаб 1. батаљона да су предњи немачки делови већ избили на косе Капетанове Бине. Истог тренутка Немци су већ отворили ватру на чету пратећих оруђа и комору у рејону моста. Штаб 1. батаљона је упутио заменика команданта да са стрељачким четама поседне положаје у захвату комуникације Срница—Грачаница, а он је са начелником штаба 25. НО дивизије и четом пратећих оруђа посео нове положаје. Прва чета се одмах развила за борбу лево од друма и потисла немачке предње делове са коса изнад села Богићи; 2. чета је посела преседлину близу Капетанове Бине, а 3. чета је десно од 2. чете избила на косу према засеоку Брезик. Са ових положаја су осмотрене немачке колоне које су пристизале у рејон Срница—Биберово Поље, па је на њих отворена ватра из минобацача 1. батаљона. Захваћене минобацачком ватром, немачке колоне су се почеле престојавати за борбу и подилазити положајима 1. батаљона, а истовремено је њихова артиљерија одговорила ватром. Након овога уследио је јуриш Немаца, али су јединице 1. батаљона успешно одолевале све до 13.00 часова када је непријатељ успео да упадне у рејон 3. чете, где је дошло до борбе на врло блиском одстојању. Тада је штаб батаљона наредио повлачење уз прихват минобацачке ватре и тешких митраљеза који су врло успешно тукли немачке јединице и успорили њихово надирање.

Долином Тиње у правцу Сребреника Немци су такође јуришали на положаје 2, 3. и 4. батаљона, тако да се борба распламсала на целом фронту 14. бригаде (Ујдровићи—Тутњевац—Купреси). И поред велике надмоћности немачких снага бригада је са успехом затворила насталу брешу и омогућила да се јединице 25. НО дивизије извуку на простор Горња Ораховица—Чекањићи—Морањци (источно од комуникације Купреси—

—Грачаница).⁷⁵¹⁾ Ценећи овај значајан успех 14. бригаде од 21. марта, штаб 2. армије је издао Наредбу о похвали бораца и старешина 14. бригаде заједно са замеником команданта бригаде капетаном Милетом Радовићем и политичким комесаром мајором Војиславом Дрљачићем Драганом.⁷⁵²⁾

Наредба Штаба 2. армије ЈА за 21. март 1945. о похвали 14. МОУ бригаде

751) 36 НОР, Х1/2, док. 32 и 33.

752) Архив ВИИ, к. 1126, рег. бр. 27/1, Наредба је заведена код штаба 28. НОУ дивизије под бр. 119 од 28. марта 1945. године.

Уочавајући тежак положај 14. бригаде, штаб 23. дивизије је истога дана хитно упутио 7. бригаду на положај: Бандра—Стражба—к. 504 са задатком да дејствује на комуникацију село Доборовци—Пискавица, а 9. бригаду привукао у шири рејон села Доња Стражба—Љенобуд—Рapatница—Сребреник. Командант дивизије се са хируршком екипом сместио у Рapatници, а штаб дивизије са болницом, позадинским јединицама и установама остао и даље у Лукавцу.

Истовремено су се јединице 45. НО дивизије из тактичких разлога повукле на положаје источно од Грачанице и затварале правце Добој—Тузла.⁷⁵³^

Одбацивши 1. батаљон 14. бригаде источно од Купреса, Немци су истурили јаче левокрилно бочно осигурање, са којим је 22. марта водила борбу 2. чета 1. батаљона, и наставили продор ка Соколу, где су водили борбу са јединицама 7. бригаде, а потом, истога дана, у 13.30 часова ушли у Грачаницу.

Двадесет трећег марта Немци, усташе и четници су око 8.00 часова слабијим снагама из правца Купреса извршили напад на лево крило 1. батаљона. Међутим, око 11.00 часова уз подршку артиљеријске ватре Немци и усташе су јачим снагама продрли из рејона Купреса у међупростор 7. и 14. бригаде и преко к. 309 стигли до села Пилиповица угрозивши бок 7. бригаде. Противнападом јединица обеју бригада, посебно 7. бригаде, Немци и усташе били су одбачени назад.

Истог дана у поподневним часовима 4. батаљон је извршио напад на немачке положаје код Тутњевца, који је трајао све до два сата после поноћи 24. марта. Уз губитке шест погинулих и 11 рањених бораца 4. батаљон се повукао на своје положаје.

Пошто је примећен придолазак и прикупљање немачких и усташко-домобранских јединица у рејону Би-

јела—Вучковци, то је 24. марта према наређењу штаба 2. армије 16. НО бригада посела одсек за одбрану: село Поточани—к. 405—Горњи Хргови (к. 322)—Ујдровићи, а сутрадан је привремено стављена под команду штаба 23. НОУ дивизије.

После стабилизовања фронта 14. бригада је остала на већ поседнутим положајима: 4. батаљон у рејону Шпионице (к. 168), 3. батаљон у рејону северни део Топаловића, 2. батаљон у рејону село Бубањ и 1. батаљон у рејону северно од села Козица, где се налазио оперативни део штаба 14. бригаде. Са ових положаја батаљони су свакодневно организовали препаде на немачко-усташке положаје. Немци су одговарали истом мером уз подршку артиљеријске и минобацачке ватре, али без већих амбиција. Време је било сунчано и топло.

Двадесет седмог марта Немци су извели два напада на положаје 16. НО бригаде у рејону Горњих Хргова, али су оба пута одбијени. Међутим, сутрадан, немачка артиљерија је ујутру отворила ватру на положаје 14. НОУ бригаде, а посебно на положаје око реке Тиње у рејону Шпионице и на положаје 16. НО бригаде. После тога један немачки батаљон, ојачан са пет борних кола, у садејству са усташко-домобранским јединицама и нешто четника кренуо је из рејона Срнице преко Тутњевца у напад долином Тиње ка Репатници, те се на положајима 3. и 4. батаљона, који су покушавали да зауставе даљи продор Немаца, развила тешка борба.⁷⁵⁴

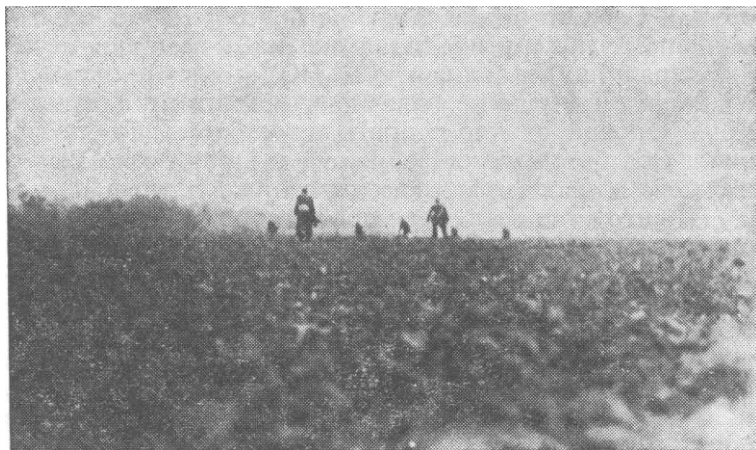
Истовремено, из рејона Бијеле 16. пук немачке 22. пешадијске дивизије кренуо је у две колоне: десном преко Горњих Хргова и Голог брда и левом преко села Рашљани и Голог брда ка Сребренику.⁷⁵⁵ Под њиховим притиском почело се повијати десно крило 16. НО бригаде према Горњим Хрговима и даље ка Зуберовом Брду. На левом крилу 14. НОУ бригаде из правца Сокола Немци и усташе су такође прешли у напад на положаје 7. бригаде на Стражби. Тако је ускоро постала сасвим јасна намера Немаца да се продором дела снага

754) 36 НОР, Х1/2, док. 20, 23, 29, 32 и 33.

755) »Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945«, књ. 2, стр. 513—515; 36 НОР, Х1/2, док. 30.

од Срнице и главним снагама из правца Бијеле, преко Шпионице и Сребреника, споје у ширем рејону Репатница—Љенобуд, где се тада налазио командант 23. НОУ дивизије и део хируршке екипе.

На целом фронту 23. НОУ дивизије тада се развила жестока борба. Ради даљег спречавања продора Немаца у правцу Тузле штаб 9. НОУ бригаде убацио је у борбу 4. батаљон из рејона Сребреника у правцу Липика (к. 736). Међутим, после краће борбе он је одбачен, па је продор немачких јединица настављен према селу Куте, где су их сутрадан из рејона села Стража нападе снаге 1. батаљона 9. бригаде.⁷⁵ Овим продором Немаца

Напад на немачке положаје у рејону Шпионице у другој половини марта 1945.

била је озбиљно угрожена Тузла. Стога је штаб 2. југословенске армије брзо реаговао убацујући у напад четири батаљона 28. НОУ дивизије из рејона Челића правцем Моача—Каравласи на леви бок немачких снага, а из резерве 2. крајишку НОУ бригаду из рејона Тузле да маневром преко Мајевице садејствује 23. НОУ

⁷⁵⁶⁾ Ближе о њеним дејствима види: Иван Глигоријевић, Девета српска ударна бригада, стр. 382—391.

дивизији у противнападу.⁷⁵⁷⁾ Међутим, и Немци су брзо реаговали. Они су 29. марта из рејона Брчког продрли до Челића и напали јединице 28. НОУ дивизије.⁷⁵⁸⁾

Сутрадан, 29. марта, на одсеку 14. бригаде настављена је борба несмањеном жестином. Око подне командант 23. НОУ дивизије телефоном је наредио штабу 1. батаљона 14. бригаде да хитно крене са четом пратећих оруђа у село Куге и потпомогне противнапад 1. батаљона 9. НОУ бригаде, а заменику команданта 1. батаљона да извуче стрељачке чете из борбе и да се хитно јави команданту дивизије у Рапатници. У исто време када и чета 1. батаљона 14. бригаде у Рапатницу је стигао и један батаљон из 7. бригаде (без чете пратећих оруђа). Официр штаба дивизије повео је заменике команданата поменутих батаљона на командно место (осматрачницу) команданта 23. НОУ дивизије (источно од Рапатнице), где се налазио и командант 2. армије Коча Поповић, одакле су пратили ток борбе око Сребреника. Оба батаљона су задржана у рејону села Рапатнице све до пада мрака као дивизијска резерва.

Пошто се увођењем резерве 2. армије (2. крајишке бригаде 17. НОУ дивизије и делова 28. НОУ дивизије) ситуација на сектору Сребреник—Куге позитивно развијала, то су након пада мрака јединице 7. и 14. бригаде враћене у састав својих бригада.

Убрзо после повратка чете 1. батаљона 14. бригаде биле су исте ноћи уведене у борбу, лево од 4. батаљона, и заједно са 4. батаљоном извеле напад на немачке положаје у рејону Шпионице. Истовремено, лево од 1. батаљона, 2. и 3. батаљон прешли су у противнапад с циљем да поврате своје старе положаје код села Топаловића и Бубња. Немачка артиљерија и минобацачи отварају су јаку запречну ватру, али и поред тога напад је поновљен неколико пута у току ноћи.

У току 29. марта стање на целом фронту 23. НОУ дивизије постало је све теже. Напади и противнапади на

757) Архив ВИИ, к. 1069, рег. бр. 4/1, Заповест штаба 23. НОУ дивизије од 29. марта 1945; 36 НОР, X1/2, док. 37 и 50, Изводи из операцијског дневника штаба 28. дивизије од 3. априла 1945. и штаба 17. дивизије од 10. априла 1945. године.
758) 36 НОР, X1/2, док. 37.

обе стране су се смењивали, али су Немци још увек имали иницијативу. Око 16.00 часова они су из правца Шпионице, уз подршку неколико тенкова и јаке артиљеријске ватре, успели да заузму села Јазинац и Мустафићи и одбаце 16. НО бригаду на простор јужно од друма Шпионица—Рапатница. Том приликом је погинуо командант ове бригаде мајор Мирко Зеџ.^{759^}

Штаб 23. НОУ дивизије, радећи у духу заповести команданта 2. армије, са свим својим снагама, рачунајући ту и 16. НО бригаду, прешао је ноћу 29/30. марта у противнапад на фронту од села Куге до Купреса уз садејство делова 28. НОУ дивизије и 2. крајишке НОУ бригаде који су нападали са истока преко Муслиманске Маоче и Голог брда ка Сребренику. Противнапад је подржавала 2. артиљеријска бригада 23. НОУ дивизије и Тешки артиљеријски дивизион 1. артиљеријске бригаде 17. НОУ дивизије. Поред тога, у току дана авијација је тукла немачке резерве у рејонима Горње Брке, Бијеле и Брчког.^{760^} Телефонска веза од командног места штаба дивизије преко командног места штаба 14. бригаде до командних места штабова батаљона, па и до најистакнутијих чета добро је функционисала и олакшала командовање.

После тешких борби 1. батаљон 9. НОУ бригаде је зауставио даљи продор немачких јединица код села Куге, а 2. крајишка бригада је 31. марта заузела Сребреник, док су батаљони 14. бригаде константно нападали с намером да поврате своје положаје код Шпионице и Тутњевца, где су се Немци били утврдили у рововима око појединих зграда и у цркви у Шпионици. После преласка јединица ЈА у противнапад Немци су прешли у одбрану на линији Зуберово Брдо—Шпионица—Тутњевац.

Ноћу 30/31. марта батаљони 14. бригаде, после тешких борби у току дана, уз подршку осталих снага бригаде кренули су у нове нападе у правцу Шпионице и Топаловића. Немци су одговорили јаком артиљеријском

759) О дејствима ове бригаде као и осталим јединицама 25. НО дивизије види 36 НОР, X1/2, док. 33 и 60.

760) 36 НОР, X/2, док. 29 и 96.

ватром али, и иоред тога, после неколико узастопних јуриша 1. и 4. батаљон заузели су косе источно од цркве и Шпионице, а 2. и 3. батаљон положаје код Топаловића. У свитању зоре Немци су са свежим снагама, уз подршку тенкова, извршили противнапад и одбацили батаљоне 14. бригаде на полазне положаје.

Сутрадан је био обновљен напад. Иницијативу поново преузимају јединице ЈА, без обзира на велику упорност Немаца. У извођењу противнапада Немци су убацили тенкове који су код млађих и неискусних бораца у првих мах изазвали подозрење и сумње да им се могу успешно супротставити. Стога су тих дана свакој чети била додељена по два ручна бацача (заплењени од Немаца).

У сталним нападима и противнападима, а посебно од 28. и 31. марта, пао је велики број бораца и командира чета и водова. Међу њима Раде Б. Килибарда, политички комесар 2. чете 2. батаљона и Милија С. Јанковић, командир вода из 1. батаљона. Санитетски референти и њихови помоћници по четама улагали су велике напоре пружајући помоћ рањеницима. Било је доста случајева да су се поједини лакши рањеници одмах после указивања санитетске помоћи на лични захтев враћали у јединицу и укључивали у борбу. Бројно стање чета тих дана се осетно смањивало, неке чак и до 40 бораца. У овим борбама самоиницијатива старешина и бораца била је врло значајна за коначни успех и истрајност у борби. Очит пример за ово је случај командира 1. вода 2. чете 2. батаљона Галета Марковића, који је 29. марта после погибије и рањавања старешина у команди чете преузео руковођење четом, повео је на јуриш и повратио део изгубљеног положаја између Шпионице и Топаловића.⁷⁶¹

⁷⁶¹) За показану храброст и умешност у командовању штаб 14. бригаде похвалио је Галета Марковића наредбом од 22. априла 1945. године и поставио за командира исте чете. (Архив ВИИ, к. 1074/1, рег. бр. 8/10); Штаб 23. НОУ дивизије наредбом од 21. априла 1945. године похвалио је још 16 бораца 14. бригаде за изузетно залагање и храбро држање у борбама од 28. до 31. марта (Архив ВИИ. к. 1069, рег. бр. 44/5).

У заповести од 29. марта 1945. године штаб 23. НОУ дивизије похвалио је 14. бригаду за примерно залагање.⁷⁶²

У десетодневним протеклим борбама премореност бораца и јединица била је очигледна, али без обзира на то, па и на осетне губитке, ситуација је налагала да се после заустављања немачког продора и заузимања Сребреника немачким пуковским групама не сме дати предах. Стога су јединице ЈА након преузимања иницијативе биле стално у нападу и са успехом се супротстављале противнападима немачких снага, а нарочито јединице 14. бригаде које су спречиле продор Немаца преко Шпионице у позадину јединица 23. дивизије ка Рапатници. Са десног крила 14. бригаде 31. марта повучена је 16. НО бригада у рејон Лисовића, али већ 2. априла на место ње стигла је 9. НОУ бригада на простору Зуберово брдо, па је притисак са те стране у правцу Шпионице појачан.

Штаб 14. бригаде, припремајући јединице за нова дејства, од митраљеских водова створио је две ватрене групе — једну на правцу 1. и 4. батаљона за напад на Шпионицу и другу за потпомагање 2. и 3. батаљона на правцу Топаловићи—Тутњевац. Посебне задатке примили су и минобацачки водови. Ове митраљеске групе већ сутрадан, 1. априла, показале су се врло успешним. Подржавајући тако напад појединих чета, које су тога дана у 12.00 часова започеле борбу, успеле су да неутралишу немачка ватрена гнезда на предњем крају одбране и омогућиле да се у поновљеном јуришу око 16.00 часова поврате изгубљени положаји у рејону Шпионице и Топаловића. Међутим, Немци су у току ноћи убацили нове снаге, међу којима је било усташа и четника из правца Тутњевца, и уз врло јаку артиљеријску и минобацачку ватру успели поново да потисну јединице 14. бригаде. У борби вођеној овога дана погинули су Никола Р. Коледин, командир 1. чете 1. батаљона и Симо Л. Лончар, помоћник политичког комесара 2. чете истог батаљона.

Немачке снаге јачине око 1.200 војника 2. априла држале су положаје у рејону села Тутњевац—Топаловићи—Шпионица. Јужно од њих налазили су се батаљони 14. бригаде — према Шпионици 1. и 4. батаљон, а према Топаловићима и Тутњевцу 2. и 3. батаљон. Тога дана уследило је и наређење штаба 23. НОУ дивизије за прелазак у напад на целом фронту дивизије, с тим што је наглашено да ће напад почети после артиљеријске припреме у 19.00 часова.

По лепом и топлом времену артиљеријска група 23. НОУ дивизије отворила је ватру по непријатељу у рејону Шпионице, Топаловића и Тутњевца. Међутим, немачка артиљерија узвратила је ватром са својих положаја. Од силних експлозија и ватре гореле су шуме, дрвене ограде и шибље, а дим је скоро прекрио долину Тиње. Тачно у 19.00 часова батаљони 14. бригаде, уз подршку митраљеских ватрених група, поново су кренули на јуриш и после оштре борбе око 21.00 час потпуно сломили отпор Немаца. Први и 4. батаљон су заузели Шпионицу, а 2. и 3. батаљон Топаловиће и к. 251, док је непријатељ још увек држао к. 158 и Тутњевац. Пошто су Немци и даље пружали јак отпор и вршили противнападе, то се на заузетим положајима почело са утврђивањем и припремама за одбрану. Штаб дивизије је због тога хитно упутио и једну пионирску чету 1. батаљону у Шпионици да би помогла у изради ровова, али услед дејства немачке артиљерије која је отворила снажну ватру и противнапада немачких јединица ова чета се повукла назад. Први и 4. батаљон, пошто су спремно дочекали противнапад Немаца, задржали су и даље заузете положаје на којима су остали и наредног дана.

Четвртог априла уследило је извесно прегруписавање снага 23. НОУ дивизије, па су 7. и 9. бригада оријентисане у правцу села Купреси и Сокол, а 14. бригада преко Тутњевца ка безименој коси и к. 242. У току дана обављане су припреме за општи напад који је био предвиђен за 5. април. Штаб 14. бригаде је са штабовима батаљона извршио извиђање на терену, поставио конкретне задатке и организовао садејство између јединица и артиљерије.

Тачно у 5.00 часова 5. априла уз снажну артиљеријску подршку отпочео је напад јединица 14. НОУ бригаде на немачке положаје на простору Тутњевац. У јуришима преко целог дана, којима су се Немци супротстављали противнападима, борци су уз велике напоре успели да заузму безимени вис код Тутњевац. Немачки делови 16. пука 22. пешадијске дивизије и снаге 12. усташко-домобранске дивизије били су присиљени да се ужурбаном повлаче у правцу Добоја и реке Босне, као и преко Градачца ка Модричу.⁷⁶³ Том приликом је погинуо командир 2. чете 3. батаљона Милија В. Петровић.

Истовремено напад су извеле и остале јединице 23. дивизије. Седма бригада је после оштрих борби заузела брдо Врањевац, а 9. бригада село Хацићи (2,5 км североисточно од Сокола) и овладале комуникацијом Грачаница—Сокол—Срнице.⁷⁶⁴

Четрнаеста НОУ бригада је после ликвидирања немачког упоришта у рејону Тутњевац—к. 242, гонећи непријатељске заштитничке делове, 6. априла избила на линију: села Бијела—Кереп—Бук, а оперативни део штаба бригаде пребацио се из села Косица у село Биберово Поље. Истога дана се, према наређењу штаба дивизије, цела бригада прикупила у рејон села Доборовци сем 1. батаљона, који је упућен у Грачаницу за обезбеђење дивизијских позадинских делова и артиљерије.

У овим борбама на сектору Шпионица—Срнице обострани губици били су велики. Немци, усташе и четници имали су преко 200 погинулих и око 400 рањених војника, док су губици 14. бригаде износили: 136 погинулих, 378 рањених и 10 несталих бораца.⁷⁶⁵

Борбе 14. НОУ бригаде на сектору Сребреник—Шпионица—Тутњевац—Срнице против јединица не-

763) У изводу из дневника Команде копнене војске Вермахта од 6. априла 1945. године (за подручје 34. армијског корпуса) о томе пише: »На одсеку Тиње, непријатељске јаке снаге продрле су ка североистоку, заузеле Бијелу и прешле Тињу«. (36 НОР, ХН/4, док. 209.)

764) 36 НОР, Х1/2, док. 58.

765) Извештај штаба 14. бригаде од 14. априла 1945. за период од 29. марта до 13. априла (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 38/9).

мачког 34. армијског корпуса и извесних усташко-домобранских снага 12. дивизије, од 20. марта до 7. априла 1945. године, спадају у ред најтежих и по времену најдужих даноноћних борби. У борбу се ступило из покрета, без посебног плана, јер су Немци неочекивано предузели операције јаким снагама против јединица 2. армије ЈА. У таквој ситуацији дошла је до посебног изражаја салшиницијатива штабова батаљона 14. бригаде, па и команди чета — нарочито у почетку борбе. С друге стране, јединице су ушле у борбу спремне, јер се десетак дана са њима изводила борбена обука. Сећм тога, захваљујући добро организованом телефонској вези, посебно у противнападу, остварено је добро садејство између јединица унутар бригаде, са суседним јединицама и артиљеријом. Штаб 14. бригаде и командант 23. НОУ дивизије, када је требало, лично су се нашли на најугроженијим положајима и утицали на ток борбе. Санитетско особље, од носилаца рањеника па до шефа хируршке болнице дивизије, пожртвованим радом и залагањем много су учинили на спашавању живота тешких рањеника.

Борци санитетског вода 1. батаљона уз помоћ мештана износе рањенике са бојишта код села Тутњевац почетком априла 1945.

Врло значајна је била и помоћ народа из поменутих села, како Муслимана, тако и Хрвата и Срба. Пружали су помоћ у свакој прилици — преносили рањенике, транспортовали храну и муницију и помагали у извлачењу тешких оруђа (топова) на положај. О том јединству народа, ствараном кроз народноослободилачку борбу, говори и писмо жена Тузле, упућено тих дана са даровима за своје борце.

»Драги наши борци — поносни синови Србије, Наши дарови које Вам спремамо, премали су наспрам дјела које Ви данас остварујете с пушком у руци. Ви, наши, поносни синови братске нам Србије нештедице лијете своју крв, жртвујући своје младе животе за нас, за опште добро свих. Ми то знамо, ми се бринемо за Вас као Ваше рођене мајке. Ови наши скромни дарови нека Вам буду доказ да смо увијек у мислима с Вама — с Вама нашим јунацима, нашим ослободиоцима.

Мајке Тузле«⁷⁶⁶

У овој тешкој борби, и поред осетних губитака, морал бораца био је на висини, а њихов однос према народу примеран. За све ово велика заслуга припада партијској организацији бригаде, комунистима и скојевцима који су увек били тамо где је најтеже, а сваки предах, дању и ноћу, користили су за састанке и разговор са борцима. Својом пажњом и другарским односом комунисти су их покретали на још веће напоре и такмичење у борби.

⁷⁶⁶) Писмо је прочитано пред стројем јединица 14. бригаде 7. априла 1945. (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 7/10).

Друга глава

БРИГАДА У БОРБАМА ЗА ОСЛОБОБЕЊЕ СРЕДЊЕ БОСНЕ

Под снажним притиском јединица 2. армије ЈА немачке снаге 34. армијског корпуса из северног дела источне Босне повукле су се уз прихват дивизије »Штефан« у долину Босне, где су у ширем рејону Добоја организовале одбрану мостобрана са предњим крајем на линији: село Сухопоље—Станић Ријека—Грабска—Бушлетићи.^{767^} Њихов задатак био је да спрече продор јединица ЈА у долину Босне и тиме омогуће извлачење снага 21. армијског корпуса које су се после пада Сарајева, 6. априла, ужурбано извлачиле долином Босне, преко Добоја и Дервенте, ка Броду.^{768^}

Из Добровца 14. бригада се 7. априла пребацила у рејон села Бабићи и Карићи, а штаб бригаде се сместио у Малешићима. Деветог априла је дошло до померања јединица према Бушлетићу и реци Босни. Други батаљон је посео положаје на Сједом кршу, 3. батаљон на Делића брду и 4. батаљон на Золином вису, а у рејон Малешића стигао је и један дивизион 2. артиљеријске бригаде. На положајима је држана једна трећина снага, док су у правцу Добоја, Бушлетића и другим прав-

767) 36 НОР, ХН/4, док. 210, Извод из Оперативног дневника Команде копнене војске Вермахта од 9. априла 1945. године.

768) 36 НОР, 1У/34, док. 99, 103 и 107.

Прва чета 4. батаљона средином априла 1945.

цима уиућене извиђачке групе ради прикупљања података о непријатељу.

Десно, преко села Горње Копривине према реци Босни, дејствовала је 16. бригада 25. НО дивизије, а лево, преко брда Циганиште, у правцу села Костајнице 9. НОУ бригада, док је 7. НОУ бригада потискивала усташко-домобранске снаге ка Добоју.⁷⁶⁹Λ

Тежећи да овлада десном обалом реке Босне на одсеку Бушлетић—Добој, штаб 23. НОУ дивизије наредио је 14. бригади да нападне непријатељске снаге на положајима село Бушлетић—Товира. Са тим циљем су 2, 3. и 4. батаљон 10. априла, око 18.00 часова, отпочели напад на поменуте положаје. Међутим, делови немачке дивизије »Штефан«, потпомогнути усташко-домобранским снагама 12. и 15. дивизије, зауставили су овај напад батаљона после жестоке борбе. Напад је обновљен 11. и 12. априла, али отпор непријатеља био је све јачи

⁷⁶⁹) 36 НОР, X1/2, док. 58 и 60.

јер се бранио са добро утврђених положаја.^{770^} Сем тога, њима су стално пристизала појачања из правца Добоја, а 15. априла одбрану добојског мостобрана преузео је штаб 7. СС дивизије »Принц Еуген« од дивизије »Штефан«. Тада су све немачке и усташко-домобранске снаге на мостобрану стављене под његову команду.^{771^}

Напад батаљона 14. бригаде није имао за циљ да се по сваку цену избије на десну обалу Босне, јер је било немогуће то извести после петнаестодневних тешких борби на одсеку Шпионица—Тутњевац (Тиње). Основна замисао виших штабова била је да се насилним извићањем прикупе подаци о јачини непријатељских снага и положаја, неопходних за доношење коначне одлуке о месту главног прелаза преко реке Босне. У овој борби батаљони 14. бригаде имали су шест погинулих и једног несталог борца.

После делимичне смене од јединица 9. НОУ бригаде батаљони 14. бригаде су 13. априла, у 8.00 часова, извучени у шири рејон Стјепан Поља, а оперативни део штаба бригаде је пребачен из села Ријеке у заселак Меремићи, где је бригада била у резерви дивизије. Њен 1. батаљон се и даље налазио у Грачаници, а један батаљон, из састава главнине бригаде, упућен је на брдо Мотка као резерва 7. НОУ бригаде на правцу Добоја. На том простору бригада је остала до 15. априла и изводила интензивне припреме за форсирање реке Босне.

ФОРСИРАЊЕ РЕКЕ БОСНЕ

Четрнаестог априла уследило је наређење штаба 2. армије ЈА за прелаз у општи напад на немачке снаге у долини Босне. Двадесет трећа НОУ дивизија добила је задатак да на одсеку село Бушлетићи—Костајница (2 км северно од ушћа Спрече у Босну) разбије немачке и усташко-домобранске снаге, а затим да приступи фор-

770) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 38/9 и 36 НОР, Х1/2, док. 58.

771) Архив ВИИ, фонд Немачка, к. 6, рег. бр. 1/5, Дневник мајора Бема.

сирању реке Босне. Штаб армије из својих средстава доделио је дивизији два гумена чамца.^{772Λ}

Радећи у духу наређења штаба 2. армије, штаб 23. дивизије издао је 15. априла заповест потчињеним јединицама за напад. Четрнаеста бригада, ојачана водом противколских топова, добила је задатак да ликвидира непријатељску одбрану на линији: Церов Гај—Бушлетић—Товира—Широка коса—Грабска, а потом да избије на десну обалу Босне и да буде спремна за одбијање евентуалног противнапада са леве обале. Почетак напада је предвиђен за 16. април у 4.30 часова.^{773Λ}

Истог дана, по подне, 14. бригада је из Стјепан Поља извршила покрет преко Белог Потока и Прњавора, где је у састав бригаде ушао и 1. батаљон, у правцу Бушлетића. Из села Ријеке 1. и 2. батаљон су продужили покрет кроз шуму Комови и око 18.00 часова избили на Широку косу. Први батаљон је усмерен према Грапској, а 2. батаљон према Товири. Истовремено 4. батаљон је отишао на Церов Гај (1 км северно од Бушлетића) и предњим деловима избио на реку Босну, док је 3. батаљон из рејона школе (јужно од Бушлетића) са северо-запада подишао непријатељским положајима у Товири. Оперативни део штаба бригаде сместио се у засеок Церов Гај, а бригадно превијалиште у селу Патурице. Предвече је дошло до сукоба предњих делова на целом одсеку, али је ноћ протекла без јаче борбе.

Пошто се знало за добро организовану непријатељску одбрану, која је на важнијим правцима била појачана жичаним препрекама и пешадијским минским пољима, то се није могло рачунати с изненађењем већ је предузето извињање, а ноћ је искоришћена да се заузму што погоднији положаји за напад. Посебно је обраћана пажња избору ватрених положаја тешких митраљеза и

⁷⁷²⁾ 36 НОР, X1/2, док. 55.

⁷⁷³⁾ Штаб 2. армије и штаб 23. НОУ дивизије су својим наређењима од 14. и 15. априла 1945. одредили време почетка напада за 16. април у 4.30 часова. Међутим, штаб 14. НОУ бригаде је својим наређењем од 15. априла, у 10.30 часова, преиначио почетак напада за 15. април у 16.00 часова. Истим наређењем су прецизирани покрет и задаци батаљонима. (36 НОР, X1/2, док. 55 и 59; Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 23/8).

минобацача који су са доминантних коса имали задатак да подржавају напад јединица.

Шеснаестог априла у 4.30 часова ујутру артиљерија и минобацачи отворили су врло јаку ватру на непријатељске положаје у рејону села Товира, на косе око Грапске и јужно према Добоју. Одмах затим уследио је напад батаљона 14. бригаде:

Четврти батаљон у рејону Церовог Гаја није имао непријатеља испред себе. Његов основни задатак био је обезбеђење десног бока бригаде и садејство левим крилом 3. батаљону у борбама за Товиру.

Трећи батаљон је са северозапада избио на друм Добој—Бушлетић, а потом усмерио напад у правцу цркве у Товири. Потпомогнут деловима 4. батаљона из рејона Бушлетића, 3. батаљон је избио на јуришни положај, где је био заустављен врло јаком ватром из рејона цркве и гробља. После краћих припрема уз подршку минобацачке ватре 3. батаљон је поново кренуо на јуриш, али је и овог пута био заустављен. Тако је борба у рејону села Товира, око цркве и гробља, настављена преко целог дана.

Други батаљон је одмах, након преласка у напад, протерао слабије усташко-домобранске делове са Широке косе на косе североисточно од Грапске, где су били прихваћени од својих и немачких снага. Наступајући за њима, 2. батаљон је покушао да упадне у њихове ровове, али је снажном ватром био дочекан и заустављен. Пошто се батаљон средио поново је кренуо у напад, али је снажном ватром био дочекан и заустављен. И у поновљеном нападу, сем делимичног уклињавања између Товире и Грапске, није постигнут значајнији успех.

Први батаљон је такође у почетку имао успеха. После протеривања слабијих непријатељских делова са Широке косе он је своје тежиште напада усмерио у правцу јужно од Грапске на к. 278, јер је имао задатак да је освоји у садејству са деловима 9. НОУ бригаде. Због значаја тог дела немачког положаја са чијим се падом директно угрожава извлачење немачких снага из Добоја, 1. батаљон је, у садејству са суседима, више пута предузимао оштре нападе, али је увек дочекан

јаком запречном ватром. У једном од поподневних напада погинуо је и командир аутоматичарског вода 1. батаљона Живојин У. Мишић Видра. Али, без обзира на губитке, који нису били мали, борба за к. 278 и за избегање на лук Босне, северно од Добоја, и даље је настављена.

Повременим својим дејством артиљерија је тукла непријатељске положаје на целом одсеку испред 23. НОУ дивизије, посебно испред 7. и 9. НОУ бригаде. У току дана и авијација је у два-три налета тукла немачке колоне на друму Добој—Дервента. Све је то допринело полету бораца и јединица да што пре збаце непријатеља с положаја и да избију на реку Босну. Поновљено је неколико напада у току дана, али без већег успеха.

Пре заласка сунца батаљони су поново кренули у напад. Минобацачи су последњом резервом мина тукли немачка митраљеска гнезда, а тешки митраљежи засипали јаком ватром њихове ровове у рејону Товире, косе око Грабске и к. 278. Под њиховом заштитом 4. батаљону и једном делу 3. батаљона полази за руком да се из рејона Бушлетића пробију друмом ка селу Прањковићи, у позадини непријатеља, и присиле Немце да се повуку из рејона села Товира.⁷⁷⁴ Истовремено су 1. и 2. батаљон заузели косе око Грапске и у први сумрак ушли у село, где су пресеки одступницу једној усташко-домобранској јединици, која се, видећи безизлазну ситуацију, већином предала, док је један број побегао у шуму. Гонећи непријатеља, предњи делови бригаде су убрзо затим избили на десну обалу Босне.⁷⁷⁵

Око 20.00 часова борба је престала скоро на целом одсеку дивизије. Са одсека 14. бригаде немачким и усташко-домобранским снагама успело је да се, уз прихват са леве обале Босне у први мрак, пребаце преко реке, док је већа група домобрана заробљена.

774) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 41/9, Извештај штаба 4. батаљона од 25. априла 1945. године.

775) 36 НОР, X1/2, док. 78.

После борбе батаљони 14. бригаде, у току ноћи, прикупили су се у Грабској и Бушлетићу, где је стигао и штаб 14. бригаде. Исто тако, привучени су били и позадински делови. На обали су појачана борбена осигурања, а кроз села и путевима упућене су патроле, јер се један број домобрана са тог подручја, одсечен од својих јединица, враћао кући, док су се неки скривали у шуми од којих се извештај број предао већ сутрадан.

У овој борби Немци, усташе и домобрани имали су 42 погинула и 250 заробљених (од којих 119 домобрана, међу којима и неколико официра, 88 зеленокадроваца и 43 четника). Сем тога, заплењено је: 9 пушкотријазе, 7 аутомата, 200 пушака, 10 пиштоља и веће количине муниције. Том приликом се предало и око 100 цивила из ослобођених крајева, који су се повлачили с непријатељском војском: Губици 14. бригаде у овим борбама износили су 34 погинула и 107 рањених бораца.⁷⁷⁶

Ујутру 17. априла све јединице 14. бригаде пребачене су у шири рејон Бушлетића, а затим су на обалу истурени тешки митраљези и минобацачи 82 мм. Ускоро је у Бушлетић стигла и понтонирска чета дивизије са два гумена и неколико дрвених чамаца и другим средствима за израду скеле. У току дана на месту прелаза стигао је и командант дивизије Миладин Ивановић са начелником инжињерије, те се приступило разради плана за прелаз.

Појаву понтонара и бораца на обали Босне непријатељ је дочекао снажном митраљеском ватром са насељене железничке пруге Кладари—Которско. Не чекајући посебна наређења, митраљесци и минобацачи су ступили у дејство, па је борба настављена.

Под ватром непријатеља обављене су и последње припреме на обали реке око прилаза реци, обележавања праваца и издавања упутстава и наређења, после чега су око 13.00 часова артиљерија и минобацачи отворили

776) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 40/9, Извештај помоћника политичког комесара бригаде од 17. априла 1945. године о нашим и непријатељским губицима. Према прилогу 1, губици бригаде били су: 19 погинулих, 4 нестала и 2 умрла у болници.

ватру на непријатељске положаје у рејону насипа железничке пруге. У исто време борци 2. батаљона, уз помоћ понтонира, избили су на обалу, спустили прве чамце у воду и тиме почели са прелазом преко реке. Иако су чамци били засипани митраљеском ватром, прва група је успела да се пребаци на леву обалу Босне где је организовала мали мостобран бранећи прилазе реци.

У другој или трећој тури непријатељ је успео да митраљеском ватром, тачно на средини реке, оштети један гумени чамац. Пожртвовањем понтонира и других бораца чамац је извучен на обалу и поправљен, па је прелаз настављен. Са поседањем леве обале непријатељска ватра је знатно ослабила, па је даљи прелазак остварен без већих тешкоћа. Око 21.00 час све чете биле су пребачене на леву обалу Босне, сем тешког наоружања, коња и коморе чије је пребацивање настављено у току ноћи 17/18. априла и наредног дана.

Ширећи мостобран, батаљони су избили на друм и железничку пругу Которско—Календари. Према наређењу штаба 14. бригаде 1. батаљон је посео положаје у рејону Малог Прњавора, 3. батаљон на брду Редак, 4. батаљон у рејону раскрснице путева у селу Јоховац и 2. батаљон у Јоховцу, десно од пута према Которском.^{777^}

ОСЛОБОБЕЊЕ ДЕРВЕНТЕ

После пребацивања преко реке Босне јединице 23. НОУ дивизије налазиле су се у следећем распореду: 7. бригада у рејону Которско—Шешлије, 9. бригада Которско—Брезичко гробље и 14. бригада Которско—Јоховац—Мали Прњавор, где су се задржале до пребацивања бојних и трупних комора, док су слабијим снагама преко села Комарице извићали у правцу брда Почивалка.^{778^}

Испред јединица 23. НОУ дивизије повлачиле су се заштитнице из састава јединица немачког 34. армијског

⁷⁷⁷⁾ Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 39/9 и 41/9; Исто фонд НДХ, к. 49, рег. бр. 19/1, извештај Главног стојера оружаних снага НДХ од 19. априла 1945. године.

⁷⁷⁸⁾ 36 НОР, ХГ/2, док. 78.

корпуса⁷⁷⁹ и 15. усташко-домобраиске дивизије, као и 16. усташког здруга чије је седиште било у Дервенти.⁷⁸⁰ Положаји њихових прихватница налазили су се у рејону Почиваљке, затим у рејону Пискавице и на линији: Кукавица—Живинице (2 до 3 км јужно и југоисточно од Дервенте).

Користећи кратак предах, 14. бригада је на достигнутој линији попунила јединице људством и муницијом. У међувремену је стигло и наређење штаба дивизије за продужетак гоњења непријатеља ка Дервенти.

Радећи у духу поменутог наређења штаба 23. дивизије, штаб 14. НОУ бригаде је оставио у рејону Малог Прњавора 1. батаљон за обезбеђење позадинских делова дивизије и артиљерије који су пристизали из источне Босне, а са осталим снагама 18. априла у 8.00 часова продужио гоњење непријатељских снага у захвату друма Добој—Почиваљка—Дервента. До првог сукоба с непријатељем дошло је у рејону Почиваљке, али се он после краћег отпора повукао у правцу Дервенте, па је до нешто јачег отпора дошло тек код села Пискавице. Било је очигледно да су домобранске јединице биле сасвим деморалисане јер су се свуда уз пут, тамо где су биле ван усташке контроле, предавале.

Предвече истога дана батаљони 14. бригаде избили су испред непријатељских положаја, јужно од Дервенте, у следећем распореду: 2. батаљон десно од друма у правцу засеока Зеленике, 4. батаљон у захвату друма у висини к. 228 и 3. батаљон лево од друма према селу Кукавица.⁷⁸¹

779) Ноћу 16/17. априла 1945. команду над мостобраном у рејону Добоја од немачког 21. армијског корпуса, који је добио задатак да се пребаци у рејон Загреба, преузео је 34. армијски корпус (Архив ВИИ, фонд Немачка, к. 6, рег. бр. 1/5, Дневник мајора Бема, стр. 119—122). Није било могуће утврдити тачан назив немачке јединице која се повлачила испред 23. НОУ дивизије. О њиховом повлачењу долином Босне и даље преко Добоја и Дервенте ка Броду, види 36 НОР, 1У/34, док. 99, напомену 7 и 8, док. 144, напомену 9 и 20, и Х11/4, док. 210.

780) Тринаестог априла 1945. у Добоју су се налазиле његова 2, 4. и 5. бојна, а у Дервенти Јуришна, 1. и 3. бојна (36 НОР, 1У/34, док. 219).

781) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 41/9.

Десно од 14. бригаде, преко Брезичког гробља и Малог Шушњара, ка Дервенти наступала је 9. НОУ бригада, а за њом као резерва дивизије 7. НОУ бригада.

Очекујући јачи отпор Немаца и усташа, 14. НОУ бригада се зауставила на достигнутој линији ради привлачења осталих снага, као и због организовања садејства са 9. НОУ бригадом која је предњим деловима избила у висини села Жировина. Међутим, после успостављања борбеног додира са одбраном Дервенте брзо је уочено да то нису такве снаге са којима се претходно рачунало, јер се сматрало да ће Немци пружити јачи отпор у рејону Дервенте све до пребацивања снага преко Брода и реке Саве у Славонију. На брзину повлачења утицала су дејства 1. армије ЈА на сремском фронту која су се, после пробоја, све успешније развијала кроз Срем и Славонију.^{782Λ}

Имајући све ово у виду, штаб 23. НОУ дивизије одлучио је да после најнужнијих припрема и извесног прегруписавања снага одмах предузме напад. У међупростор 9. и 14. бригаде убацио је два батаљона 7. бригаде, на правцу Брезичко гробље—Харамбашићи, а остала два задржао у дивизијској резерви и одредио почетак напада у 03.00 часа 19. априла.^{783J}

У одређено време јединице 14. бригаде, као и остале јединице дивизије, нападе су спољну одбрану Дервенте. Напад је био изразито снажан, те је немачко-ушашка одбрана брзо попустила. Због тога је учињен нови покушај Немаца и усташа да са периферије града учине нешто више користећи, при том, зграде од тврдог материјала као утврђене тачке. Међутим, обухватом 9. бригаде са североистока запретила им је опасност да буду одсечени, те су под притиском јединица 14. бригаде с југа, које су око 5.00 часова успеле да продру у град, Немци и усташе били присиљени на брзо повлачење ка

782) »Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945«, књ. 2, стр. 576—578.

783) 36 НОР, X1/2, док. 78 и Архив ВИИ, фонд НДХ- к. 49, рег. бр. 20/1.

Броду и Босанском Дубочцу. Око 6.00 часова цео град је био ослобођен. Народ је са даровима изашао на улице да заједно са борцима 23. НОУ дивизије прослави ослобођење свога града. Настало је славље у коме је омладина желела да са својим борцима прослави тај дан, али времена за то није било, јер су бригаде, према наређењу штаба дивизије, морале хитно продужити гоњење непријатеља према Босанском Броду и Босанском Дубочцу.

После ослобођења Дервенте 7. и 9. бригада су гоњећи непријатеља према Сави у тешким уличним борбама 20. априла, предвече, ослободиле Босански Брод, док се 7. бригада са делом снага пребацила преко Сазе у Славонски Брод. Енергичним дејством ових бригада спречено је да не дође до већих разарања индустријских објеката, магацина и моста на Сави. Том приликом оне су дошле до великог ратног плена.⁷⁸⁾

Четрнаеста бригада је, после ослобођења Дервенте, извучена из борбе у дивизијску резерву. Други батаљон био је размештен у селу Жеравац, 3. батаљон у селу Крушчик, 4. батаљон у селу Унка, док се штаб бригаде сместио у село Мулабегови. Истога дана, тј. 20. априла, 1. батаљон је повучен са положаја код Малог Прњавора и упућен у Дервенту, где је тада стигао и оперативни део штаба 2. армије ЈА, од којег је добио задатак да преузме обезбеђење штаба армије и свих других објеката и магацина у граду до доласка његовог Пратећег батаљона.^{78),1}

У борбама за Дервенту 18/19. априла Немци су имали 24, а усташе 5 погинулих војника. Истовремено било је заробљено 35 домобрана, 5 усташа, 5 белогардејаца — Руса и један Немац, а заплењено 43 теретна и 3 путничка вагона, 3 моторцикла, 6 бицикла, 20 пушака, 2 пушкомитраљеза, 40 мина и више магацина са војном опремом

784) Иван Глигоријевић, Девета српска ударна бригада, стр. 299—304.

785) Архив ВИИ, к. 271, рег. бр. 32/2, Извештај штаба 1. батаљона од 21. априла 1945. године.

и храном. Губици 14. бригаде износили су 8 погинулих, 2 нестала и 16 рањених бораца.⁷⁸⁶⁾

Двадесет првог априла 14. бригада се, према наређењу штаба 23. НОУ дивизије,^{78^} пребацила у рејон Бијело Брдо—Босански Дубочац—Босански Кобаш, где је остала до 23. априла, обезбеђујући леви бок главних снага 23. дивизије за време њиховог дејства на сектору Босанског Брода. За то време бригада се одмарала и сређивала плен, а са борцима је извођена војна обука. На политичким предавањима борци су били упознати са најновијом војно-политичком ситуацијом у земљи и свету. Посебно је борцима указано на задатке који 14. бригаду очекују у даљим борбама за коначно ослобођење земље, као и на однос према народу Босанске крајине, Хрватске и Словеније ради ширења и јачања братства и јединства. Чистећи терен од непријатељских остатака једна чета 4. батаљона прешла је преко Саве у Славонски Кобаш и заробила 40 домобрана.

Истим наређењем штаба 23. НОУ дивизије штабу 14. бригаде је постављен задатак да реорганизује јединице и пређе на нову формацију.^{788^} Дошло је до извесног проширења одсека штаба бригаде, у штабовима батаљона уместо заменика команданта батаљона уведени су ађутанти (I и II), а формирана је и Команда позадине штаба бригаде. Од нових јединица требало је формирати чету за везу штаба бригаде, аутоматичарску чету и мешовити артиљеријски дивизион (батерија про-

786) Подаци о губицима узети су из извештаја штаба 14. НОУ бригаде од 19. априла 1945. Према овом извештају 14. бригада је имала два погинула и 16 рањених. Међутим, у списковима санитетских органа 23. дивизије стоји да је 14. бригада имала 8 погинулих и 2 нестала борца (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 39/9 и РПК 32, рег. бр. 7/1, 8/1, 3/4 и РПК 80, рег. бр. 1/6). Према казивању политичког комесара 14. бригаде Војислава Дрљачића у рејону Дервенте тада је заробљено 58 усташа и домобрана, већином из Сарајева.

787) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 26/8.

788) Исто, 36 НОР, 1У/34, док. 42, Наређење штаба 2. армије ЈА од 15. марта 1945. године.

Састанак актива СКОЈ-а

тивколских топова и батерија минобацача 120 мм), а у батаљонима митраљеске и минобацачке чете. Прелаз на нову формацију, услед сталних покрета и борби, био је постепен и завршен је тек крајем маја.

После прекоманде начелника штаба Стевана Добријевића почетком априла, и политичког комесара бригаде Војислава Дрљачића Драгана, 27. априла у штабу 14. бригаде дошло је до извесних промена. Његов нови састав крајем априла био је следећи: командант Миле Радовић, политички комесар Вељко Беговић, помоћник политичког комесара Радован Шобота и начелник штаба Милан Кајс Зоран. Истовремено за команданта 4. батаљона постављен је Александар Угричић. У командама чета, услед осетних губитака, такође је дошло до извесних промена али недостају подаци о томе.

Дејствујући у духу замисли и плана штаба 2. армије ЈА за извођење завршних операција, 23. НОУ дивизија је предузела 23. априла покрет са просторије Бо-

сански Брод—Дервента правцем Прњавор—Бања Лука—Приједор—Двор (на Уни).

Четрнаеста бригада (без 1. батаљона) је истог дана извршила покрет уз десну обалу реке Саве до Српца и Свињара где је преноћила, а затим је преко села Милосаваца 25. априла стигла у село Рамићи и Бариловци (8 км северно од Бања Луке). На железничкој станици Рамићи се укрцала у воз и преко Приједора 26. априла стигла на железничку станицу Драгоштиња. После ноћења у Доњој Драгоштињи бригада је наставила покрет преко Сводне и југозападног дела Козаре до Горњег Водичева, где је стигла ноћу 28/29. априла.

Трећа глава

НА КРАЈУ ЗАВРШНИХ ОПЕРАЦИЈА

После успешних операција за ослобођење Босне 2. армија ЈА добила је задатак да, после прелаза преко реке Уне, »продужи енергичну офанзиву општим правцем ка северозападу чистећи и ликвидирајући непријатељска упоришта на десној обали Саве»⁷⁸⁹ према Карловцу и Загребу. Са тим циљем штаб 2. армије формирао је 26. априла 1945. године две оперативне групе дивизија: Карловачку групу (3, 4. и 10. дивизија) и Унску групу (23, 28, 39. и 45. дивизија).⁷⁹⁰

Крајем априла долином Уне, из правца Отоке, у Босански Нови стигла је 373. легионарска дивизија (383. и 384. пешадијски пук и остаци 373. артиљеријског пука) и 977. ландесшицен батаљон,⁷⁹¹ а пре њих и 10. ловачки здруг 10. усташко-домобранске дивизије. На комуникацијама Босански Нови—Добрљин—Костајница налазиле су се јединице 7. ловачког и 8. усташког здруга 4. усташко-домобранске дивизија. Укупно око 3.000 војника.⁷⁹² Доласком штаба 373. легионарске дивизије у Босански Нови све ове усташко-домобранске једини-

⁷⁸⁹) 36 НОР, Х1/2, док. 69.

⁷⁹⁰) Архив ВИИ, к. 271, рег. бр. 5/4, Операцијски дневник штаба 2. армије ЈА.

⁷⁹¹) Рrапг 5сhгat1, Кпe^бзсhаирШг КгоаИеп, Киг! Уотпс-ке1 Verla&, ^ескаг\$етипс1, 1962. (Франц Шрамл, Хрватско ратиште), стр. 223-6.

⁷⁹²) 36 НОР, Х1/2, док. 69, напомена 4; Архив ВИИ, фонд НДХ, к. 134а, рег. бр. 3/1-35-64.

це, као и извесне немачке снаге које су се на том делу затекле, стављене су под његову команду. Очекујући напад јединица 2. армије, он је одмах предузео мере за одбрану Босанског Новог, као и за појачање појединих гарнизона у долини Уне као што су: Двор, Струга, Унчани, Дивуша и Добрљин.^{793^}

ПРЕЛАЗ ПРЕКО РЕКЕ УНЕ

Дејствујући у духу постављеног задатка, Унска оперативна група дивизија кренула је у општи напад у следећем распореду: 45. дивизија Босанска Градишка—Дубица, 28. дивизија између планина Просаре и Козаре ка Костајници, 39. дивизија Приједор—Босански Нови, док је 23. дивизија одређена у армијску резерву на правцу Приједор—Босански Нови, те се до 27. априла цела дивизија пребацила возом од села Клашнице до Благаја.^{794^}

Извршавајући поменуто наређење штаба 2. армије, 23. НОУ дивизија је 28. априла стигла на одређени јој простор у долини Сане издуживши се десном обалом од села Драготиња до Благаја, где се разместила за краћи предах, док се штаб дивизије сместио у Сводни. Дивизија је тада у свом саставу имала 7, 9. и 14. бригаду, 2. артиљеријску бригаду, Пионирски батаљон и остале приштапске делове, укупне јачине 8.320 бораца. Од средстава за форсирање реке имала је у Пионирском батаљону три понтона и четири гумена чамца.

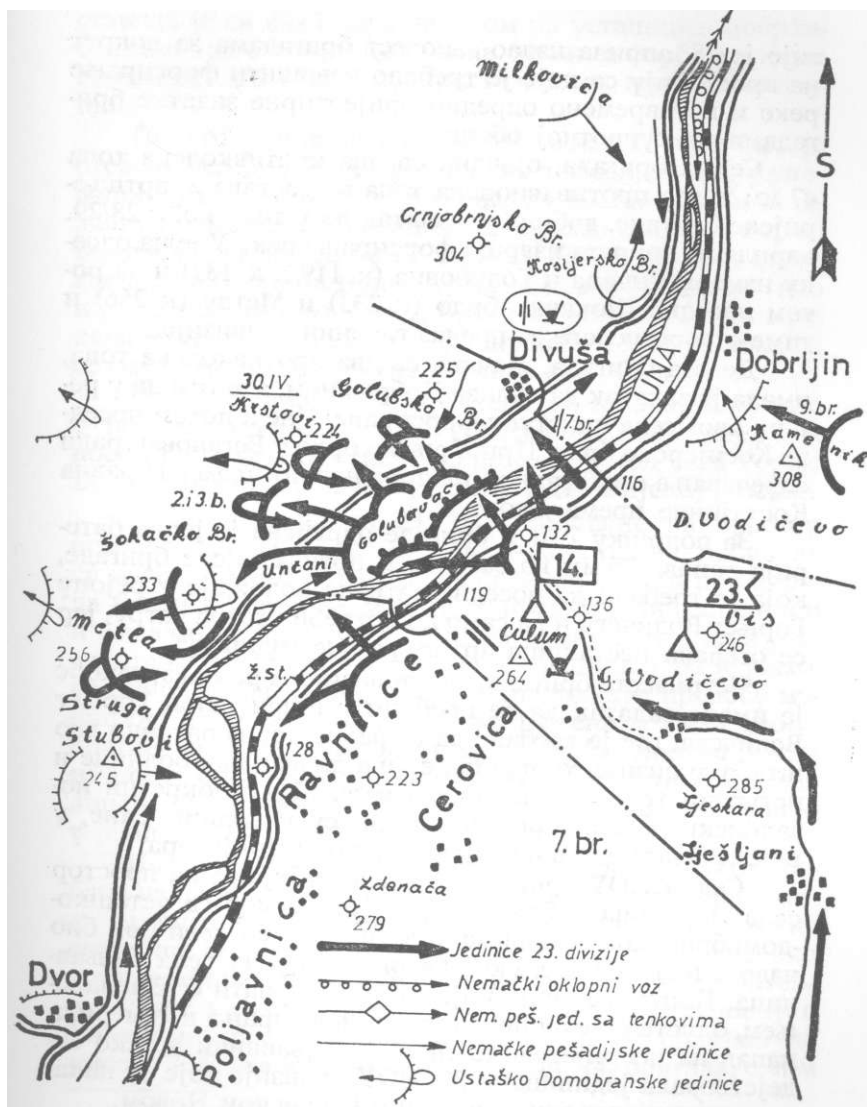
Пошто је 39. НОУ дивизија, која је имала задатак да ликвидира Босански Нови и Добрљин, наишла на врло јак отпор у рејону Босанског Новог и ту се задржала,^{795^} у напад је уведена 23. НОУ дивизија на одсеку Добрљин—Двор на Уни.^{796^} На основу тога штаб дивизи-

793) 36 НОР, 1У/34, док. 222.

794) 36 НОР, X1/2, док. 69 и 78.

795) 36 НОР, X1/2, док. 70 и 108.

796) Војноисторијски гласник бр. 2/1957, стр. 3—30, Миладин Ивановић, Борбе 23. српске ударне дивизије на ријеци Уни крајем априла 1945. године. Према истоме штаб 2. армије овластио је штаб 23. НОУ дивизије да може дејствовати према сопственој процени ситуације, те је он тако и поступио.

Борбе на реци Уни 30. 4. и 1. 5. 1945.

зије је 28. априла издао заповест бригаама за покрет на просторију са које је требало извршити форсирање реке и истовремено одредио оријентирне задатке бригаама на супротној обали.

Седма бригада, ојачана са два противколска топа 47 мм и два противавионска топа из састава 2. артиљеријске бригаде, добила је задатак да у току ноћи 28/29. априла из покрета изврши форсирање реке Уне на одсеку између Унчана и Голубовца (к. 119 и к. 132) и да потом поседне Шокачко брдо (к. 233) и Метлу (к. 256) и тиме створи услове за прелаз главнине дивизије.

Девета бригада, ојачана са два противколска топа, имала је задатак да овлада Добрљином, а затим да у рејону овог села приступи форсирању Уне а потом поседне Косијерско брдо, Црнобрњско брдо и Бегановац ради спречавања евентуалног продора непријатеља из правца Костајнице према Двору.

За подршку 7. и 9. бригаде одређена је једна батерија топова 75 мм из састава 2. артиљеријске бригаде, која је требало да поседне ватрене положаје у рејону Горњег Водичева и да само по потреби отвара ватру, јер се осећала несташица артиљеријске муниције.

Четрнаеста бригада, као дивизијска резерва, такође је имала задатак да се пребаци у шири рејон Горњег Водичева, где је требало да се размести оперативни део штаба дивизије, хируршка екипа дивизијске болнице и истурени телефонски центар везе. Мање покретни позадински делови бригаде остали су у долини Сане, у рејону Благаја, а дивизијски у рејону Приједора.

Седма НОУ бригада је, после избијања на простор села Церовица и Равнице, дошла у сукоб са усташко-домобранским деловима, а затим је њен леви бок био изложен непријатељској ватри из рејона села Пољавница. Пошто се више није могло рачунати с изненађењем, одустала је од предвиђеног форсирања и усмерила напад на непријатељске снаге у Пољавници и тако садејствовала јединицама 39. НОУ дивизије које су нападале непријатељски гарнизон у Босанском Новом.

Девета бригада због удаљености и тешког пута ни је ни могла рачунати с изненађењем, али је успела да бло-

кира Добрљии са источне и североисточне стране и наставила је са жестокиим нападом на усташко-домобранске снаге на сектору Добрљина, као и са борбом против немачких снага које су пристизале са правца Костајнице.⁷⁹⁷Ј

Покрет јединица ка местима прелаза реке био је отежан услед лоших временских услова, кише, разгажених и блатњавих путева, тако да је Пионирски батаљон са понтонима и чамцима за прелаз стигао у Горње Водичево тек предвече 29. априла. Такође је због овога каснила и батерија топова 75 мм. Све ове околности, као и само закашњење 7. и 9. бригаде, утицале су на ефикасност извршења задатка у току ноћи 28/29. априла, па се одустало од првобитне замисли са 7. бригадом.

Четрнаеста бригада, са батеријом топова, извршила је покрет из рејона Сводне у току ноћи 28/29. априла и преко брда Пошта стигла по подне у рејон села Горње Водичево, где је у почетку остала у дивизијској резерви.

Долазак јединица 23. НОУ дивизије на простор источно од Уне, Босански Нови—Костајница, побудиле су интересовање и наишле на срдчан пријем код народа Босанске крајине, у чему су предњачили омладинци и омладинке. Они су се већином одмах ставили на располагање штабовима и командама јединица, па је њихова помоћ у извлачењу топова на положаје, преносу муниције, а посебно у изношењу рањеника била веома драгоцена. У организовању ове помоћи знатног удела имали су органи нове народне власти, партијске и омладинске организације. Неколико омладинаца је ступило у јединице 23. дивизије, па и у 14. бригаду.

После неуспелог покушаја 7. и 9. бригаде да се пребаце на леву обалу Уне штаб дивизије и штабови бригада организовали су извићање реке и непријатељских снага на левој обали и предузели потребне мере око припреме прелаза. Пошто је утврдио да су непријатељске снаге на левој обали Уне у Дивуши, Голубовцу и Унчанима малобројне, штаб дивизије је одлучио да уместо 7. бригаде форсирање изврши 14. бригада, с тим

⁷⁹⁷) Иван Глигоријевић, Девета српска ударна бригада, стр. 306—311.

Група официра са штабом 14. бригаде, маја 1945.

да после њеног пребацивања на истом прелазу убаци и један батаљон 7. бригаде ради проширења успеха и мостобрана. Одсек прелаза остао је исти као и за 7. бригаду — између Голубовца и Унчана.

Пошто су у току дана прецизирани задаци и организовано садејство између јединица и пионирског (понтонирског) батаљона у ноћи 29/30. априла, отпочео је прелаз батаљона 14. бригаде преко реке Уне. Помоћу четири гумена чамца и три понтона 4. батаљон се, у неколико тура, први пребацио на леву обалу Уне. Користећи ноћ, батаљон је пре зоре избио у јужни део села Унчани. Потпуно изненадивши непријатеља, предњи делови 4. батаљона су на комуникацији Босански Нови—Дивуша заробили без отпора једну усташку патролу од пет војника, а потом ушли у село и на препад, на спавању, заробили вод Немаца и њихову комору. Том приликом је код Немаца пронађено 13 килограма злата.^{798]} До пр-

⁷⁹⁸⁾ Изјава Милана Голубовића, помоћника политичког комесара 4. батаљона, о томе налази се код аутора.

вог отпора дошло је тек на Шокачком брду, али су се Немци после краћег отпора повукли према Двору на Уни, па је лево крило батаљона наставило продор у правцу брда Метла.

Одмах за 4. батаљоном пребацили су се 2. и 3. батаљон и наставили продор у правцу друма и северног дела Унчана одакле су се усташко-домобрански делови повукли без борбе западно од друма ка Крстовима (к. 224) и Шокачком брду.

На десној обали Уне остао је 1. батаљон у резерви бригаде са задатком да подржава батаљоне на левој обали Уне.

На одсеку 14. бригаде последњи се пребацио један батаљон 7. бригаде. Његов задатак је био да овлада Голубовцем, а потом да поседне Голубско брдо (к. 225) и обезбеди десни бок 14. бригаде из правца Костајнице до преласка 9. бригаде на леву обалу Уне.

Пребацавање батаљона на леву обалу завршено је до сванућа 30. априла, а затим је настављено са пребацавањем тешког пешадијског наоружања. Пошто су се у први мах повукле слабије усташко-домобранске јединице, то је народ изишао у сусрет борцима и јединицама, па се у неким јединицама и коло заиграло.

Око 9.00 часова пре подне уследила је прва интервенција Немаца из рејона јужно од села Струге и са Голубачког брда. Њихова артиљерија и минобацачи почели су да туку батаљоне на левој обали Уне, као и место прелаза. Истовремено 9. НОУ бригада је појачала притисак на Добрљин и успешно одбијала немачке нападе из правца Костајнице, док је 7. НОУ бригада са једним батаљоном и са десне обале Уне отворила ватру на непријатељске снаге које су се појавиле из правца Двора према Струги с намером да се пробију у позадину и одвоје батаљоне 14. бригаде од реке Уне.

Немачка команда 373. легионарске дивизије, чије су се главне снаге налазиле у ширем рејону Босанског Новог, хитно је упутила левом обалом Уне према Дивуши снаге 383. пука, међу којима и моторизовану артиљерију, а делом снага вршила притисак из рејона села Пољавница у леви бок дивизије, односно 7. бригаде.

Сем тога, она је од команде 15. брдског армијског корпуса затражила да јој интервенцијом из Костајнице притекне у помоћ.^{799^}

Интервенцијом немачких снага из правца Босајског Новог и Костајнице дошло је до прикупљања и сређивања јединица 4. усташко-домобранске дивизије и 10. ловачког здруга. После тога уз подршку јаке артиљеријске и минобацачке ватре из рејона Дивуше, где су били продрли Немци, јединице 383. и 384. пука 373. легионарске дивизије помогнуте усташко-домобранским јединицама извршиле су снажан напад на положаје јединица 14. бригаде, заузеле Метлу и потисле 2. и 3. батаљон до комуникације где се развила жестока борба за сваки педаљ земље. Истовремено, Немци су јачом ватром тукли одсек прелаза на реци Уни, тако да је неколико часова био обустављен било какав даљи прелаз чамцима и понтонима.^{800^} Исто тако је и батаљон 7. бригаде, који се налазио на десном крилу 14. бригаде, био заустављен испред Голубовца и Дивуше на отвореном пољу и ту прешао у одбрану. Подршка 1. батаљона 14. бригаде са десне обале Уне, као и батаљона 7. бригаде и пуковске батерије била је недовољна и неефикасна због даљине и недостатка артиљеријске муниције.

У рејону к. 132, на друму западно од Доњег Водичева код 1. батаљона 14. бригаде, налазили су се командант дивизије и команданти 7. и 14. бригаде и директно утицали на ток борбе. Како је очекиван напад

799) У наведеиом делу Франца Шрамла, Хрватско ратиште, стр. 223, о дејствима на простору Бос. Нови—Костајница, о томе пише: »Ускоро је настао јачи непријатељски притисак, са истока и запада, против кога смо се одржали. Затим је уследио обухватни напад из долине Сане директно ка северу на Добрљин. Усташки одред који се овде налазио није могао одржати место, али је 373. дивизија и даље владала путем западно од Уне. Осигурање је појачано пребацивањем две батерије у Дивушу. Ноћу 1/2. маја непријатељ је жестоко напао на Нови и Унчани са истока и покушао да пређе преко Уне, али је свуда одбијен. Другог маја 373. и 4. домобранска дивизија предузеле су под борбом марш до Костајнице. Да би им олакшао, XV брд. арм. корпус је од Костајнице упутио у сусрет са највећим успехом железнички оклопни воз и ловачки батаљон 104. лов. див.»

800) Војноисторијскт глгсник бр 2/1957 Миладин Ивановић, н. ч., стр. 16.

немачких тенкова, то је према наређењу команданта дивизије под врло тешким условима пребачен вод топова 47 мм на леву обалу Уне.

Девета НОУ бригада је успела да овлада Добрљином, али је водила тешку борбу са оклопним возом из правца Костајнице и једним батаљоном 104. ловачке дивизије, који је ишао друмом уз леву обалу Уне у сусрет јединицама 373. легионарске дивизије ка Дивуши.

После првог налета Немаца и усташа 2. и 3. батаљон 14. бригаде, као и један батаљон 7. бригаде, према наређењу штаба дивизије поново су прешли у противнапад и одбацили непријатеља на косе западно од друма, док се део 4. батаљона и даље упорно борио на Шокачком брду. Истовремено, немачка артиљерија и минобацачи били су све активнији на одсеку прелаза при чему су успели да оштете већи број пловних средстава и створе услове за предузимање напада на положаје у захвату друма Босански Нови—Добрљин.

Уочивши тешку ситуацију код батаљона на левој обали Уне, штаб дивизије је наредио да се лево крило 14. бригаде и батаљон из састава 7. бригаде чвршће повежу и ослонцем на реку изврше укопавање положаја у захвату друма Босански Нови—Добрљин. Задатак им је био да са тих положаја бране прилазе од Дивуше и Двора и тако спрече Немце и усташе да их одвоје од реке Уне.

Међутим, и поред, предузетих мера, због велике надмоћности непријатеља, као и због недостатка артиљеријске и минобацачке муниције стање код јединица на левој обали постало је врло критично. Због тога су и уследиле интервенције од штаба 2. армије, као и штабова бригада да се батаљони врате на десну обалу. Али, услед притиска и дејства непријатељске артиљерије, као и због оштећења пловних средстава и губитака њихових послуга било је немогуће одмах приступити повратку јединица.

После 13.00 часова наступио је најкритичнији тренутак јер су Немци и усташе са пристиглим појачањима из правца Дивуше и Унчана (по један батаљон и 2—3 тенка из оба правца) прешли у општи напад. Напад је

био тако снажан да је у извесним случајевима, код појединаца дошло до паничења, мада без озбиљнијих последица, јер су борци смогли снаге да се успешно супротставе непријатељу.

Тукући артиљеријом место прелаза, Немци су успели да оштете расположиве понтоне и чамце, сем једног. Карактеристичан је случај када је граната погодила понтон са одељењем минобацача и потопила га са већином послуге. Помоћ је морала да се пружи борцима чак и у води под изузетно тешким околностима, због чега је и један број спасилаца погинуо на води.

Одбрану јединица на левој обали још више је отежавао недостатак пионирског алата, што је, уз ионако оскудно време, био разлог да се ровови нису могли уредити, те се искључиво морала користити обала реке и јаркови. Помањкање средстава, у првом реду артиљеријске и минобацачке муниције, утицало је да артиљеријска оруђа нису могла ефикасно да се супротставе немачким тенковима.

О изразито тешком стању код јединица на левој обали Уне говори и податак из дневника командира вода за везу 1. батаљона 14. бригаде Дејана Стојановића:

»Командаит дивизије тражи везу са јединицама са оне стране обале. Захтева да дође неко од команданата да га информисе о току борбе. С друге стране жице чује се само говор телефонисте праћен штектањем тешких митраљеза и осталог аутоматског оружја. Не могу наћи никог, сви су узели оружје у руке да одбијемо овај ⁸⁰¹напад и ја бијем из полимјота, док је поред мене телефон.«

У критичним тренуцима борбе врло успешно је одолевао нападима Нелдаца 4. батаљон 14. бригаде и имао велике заслуге што се под његовом заштитом касније већи део осталих батаљона пребацио на десну обалу Уне. У току дана погинуо је велики број бораца, а међу њима храбро је пала и Ружица Ф. Пришић, референт санитета 4. батаљона.

Тешка борба уз велике губитке трајала је све до 17.00 часова. До тог времена салш малом броју бораца пошло је за руком да се са свега једним исправним

801) Архив ВИИ, к. 1074.

чамцем врати иа десну обалу. Поиравивши оштећене понтоне и чамце у току ноћи су 2. и 3. батаљон и батаљон 7. бригаде, као и сва тешка оруђа сем извиђачких делова, враћени на десну обалу Уне. На левој обали реке и даље је остао 4. батаљон 14. бригаде.^{802^}

Ноћ је протекла релативно мирно. Пионери су у току ноћи извукли оштећене чамце и понтоне из воде и оспособили их за употребу. Јединице су се одмарале и припремале за поновни прелаз на леву обалу.

Искористивши ноћ и затишје, немачка 373. легионарска дивизија и јединице 4. усташко-домобранске дивизије, уз прихват ловачког батаљона 104. ловачке дивизије, са положаја Косијерско брдо предузеле су извлачење ка Костајници, док се део усташко-домобранских снага повлачио према Глини. Први је повучен Извиђачки батаљон 373. легионарске дивизије који је поseo положаје у рејону брда Милковица и Црљешнице, на левој обали Уне, и остао све до преласка свих снага које су се повлачиле из правца Босанског Новог и Дивуше.^{803^}

Пред зору 1. маја штаб 4. батаљона сазнао је да се непријатељ ужурбано креће друмом Двор—Дивуша и о томе хитно обавестио штаб бригаде, а са батаљоном кренуо у напад на немачку заштитницу ка Унчану. Сазнавши за повлачење Немаца, штаб дивизије је наредио 14. и 7. бригади да се хитно пребаце на леву обалу Уне и пресеку непријатељску колону код Дивуше и Унчана. Пошто су чамци и понтони били доведени у исправно стање, то су се обе бригаде до сванућа пребациле преко реке.

Четрнаеста бригада је након пребацивања на леву обалу Уне успоставила везу са 4. батаљоном после чега је са сва четири батаљона предузела гоњење непријатеља ка брду Кљун и Дивуши, где је пресекла одступницу усташко-домобранским деловима који су се потом повукли западно од Кљуна. За време гоњења заробљено је десетак усташа, међу којима и усташки командант

802) Архив ВИИ, к. 1069, рег. бр. 18/2 и к. 1074, рег. бр. 45/9; 36 НОР, XI/2, док. 78.

803) Франц Шрамл, н. д., стр. 223-6.

Фрања из Дивуше. Ои је на захтев народа из Горњег Водичева са још неколико својих присталица изручен народним властима да му суде због почињених злочина. После избијања бригаде на линију: Дивуша—Голубачко брдо—Кљун, према наређењу штаба дивизије, обустављено је даље гоњење Немаца и усташа, јер је дивизија добила нови задатак.⁸⁰⁴

Лево од 14. бригаде нападала је 7. НОУ бригада. Према наређењу штаба дивизије она се такође зауставила на линији: Унчани—Шокачко брдо—Метла—Струга. Северно од Добрљина, према железничком мосту на Уни и Костајници, 9. НОУ бригада је преко целог дана водила борбу против Извиђачког батаљона 373. легионарске дивизије, који се у току ноћи 1/2. маја повукао у Костајницу.

У дводневним борбама на Уни 14. НОУ бригада је поднела огроман терет борбе при форсирању реке Уне. О томе говоре и губици бригаде: 155 погинулих⁸⁰⁵ од којих се око 20 бораца утопило у реци и преко 250 рањених бораца и старешина. Немци и усташе су такође претрпели велике губитке. Према постојећим документима само на одсеку 14. бригаде погинуло је преко 100 Немаца и усташа, а заробљено око 80 усташа и домобрана и један вод од 15 немачких војника. Истовремено бригада је запленила: 4 противколска топа (без затварача), око 1000 граната, 2 тешка митраљеза, 4 пушкомитраљеза, око 100 пушака, око 10.000 пушчаних метака, извесну комору са храном, а у напуштеним гарнизонима такође је остала војна опрема и санитетски материјал. Бригада је извршила постављени задатак, при чему се посебно истакао њен 4. батаљон, који је успео да се

804) Војноисторијски гласник бр. 2/1957, Миладин Ивановић, н. ч., стр. 17. Стоји да се прва пребацила 7. НОУ бригада. Међутим, у извештају штаба 23. НОУ дивизије од 15. маја 1945. године стоји:

»V — (7. бригада — прим. аутора) са десне обале уне извршио је пребацивање одмах за јединицама Ј (14. бригада — прим. аутора) — на леву обалу Уне.« (36 НОР, X1/2, док. 104, стр. 499.

805) Архив ВИИ, РПК, 32, рег. бр. 1/1 и 4/4, и РПК.80, рег. бр. 1/6.

већим делом сиага одржи на мостобрану на левој обали Уне за све време борбе и да тиме знатно допринесе успеху не само 14. бригаде већ и дивизије у целини. У Наредби штаба 23. НОУ дивизије од 6. маја 1945, којом је похваљен 4. батаљон са командантом поручником Ацом Угричићем и политичким комесаром капетаном Петком Луковићем на челу, за успех у борби при форсирању Уне, поред осталог, стоји и ово:

»Оваквим својим држањем батаљон је омогућио осталим нашим јединицама да изврше успешно постављене им задатке.«⁸⁰⁶(R)

Од свог формирања 14. бригада је прелазила више водених препрека као, на пример, Нишаву, Јужну Мораву, Тимок, плаховиту Дрину, Босну и друге, али под много повољнијим условима и много мањим жртвама. Међутим, прелаз преко Уне био је много сложенији и компликованији. Био је комбинован са нападима и противнападима у коме су, осим авијације, учествовали и сви други родови војске. Приликом његовог извођења дошло је до обострано великих губитака. Зато ће прелаз преко Уне у историји 14. бригаде остати као њена најтежа епопеја јунаштва и страдања. Такву потврду дала је и њена претпостављена команда, што се види и у извештају штаба 23. НОУ дивизије од 15. маја 1945. године у коме се, поред осталог, каже:

»Напомињемо: да је ова битка у току 30. априла 1945. г. била најтежа од свију битака, које су до сада водиле наше јединице.«⁸⁰⁷;

После обуставе гоњења непријатеља 14. бригада је 1/2. маја повучена у рејон села Равнице, на десној обали Уне. Ту су се прикупили позадински делови батаљона и бригаде, као и инжињеријски батаљон и 2. артиљеријска бригада 23. дивизије, док се 9. бригада прикупила у рејону Дивуша—Униште, а 7. бригада у рејону Двора.

806) Архив ВИИ, к. 1074/1, рег. бр. 9/10.

807) 36 НОР, X1/2, док. 104, стр. 498.

ПОКРЕТИ И ДЕЈСТВА КРОЗ ХРВАТСКУ

Унска група дивизија је после ослобођења Босанске крајине прешла на леву обалу Уне и наставила борбу — гоњење Немаца и усташа кроз Хрватску ка северозападу.

Према наређењу штаба 2. армије ЈА од 1. маја 1945. године 23. НОУ дивизија је добила задатак да одмах предузме гоњење немачких и усташких снага правцем М Босански Нови—Двор—Глина—Братина—Јастребарско, како би избила на комуникацију Карловац—Загреб ради пресецања одступнице немачким и усташким снагама на том сектору.

После краћег предаха и сређивања својих јединица дивизија је 2. маја извршила покрет одређеним правцем. Четрнаеста бригада је истог дана из рејона села Равнице кренула за главнином дивизије преко Босанског Новог и Двора у правцу Глине. На том путу бригаду је сустигао један вод 4. батаљона који је 30. априла био одсечен од осталих јединица. На простору села Цветовићи, Грмушани, Гате, бригада је преноћила 2/3. маја, а затим продужила у село Мају и Јошевицу одакле је наставила пут за села Чремушницу, Голињу и Горњу Трстеницу, где се такође задржала ради ноћења. Покрет бригаде је до испред реке Купе протекао без борбе. Народ је одушевљено поздравио борце. Народноослободилачки одбори и омладинске организације свуда су излазили у сусрет јединицама. Маршевало се уз краће одморе и дању и ноћу због чега се и сматра једним од изузетно напорних покрета.

Након избијања на реку Купу прва се пребацила 9. бригада, а затим 7. бригада, тако да је пребацивање батаљона 14. бригаде отпочело после поноћи 5/6. маја. Ред пребацивања њених батаљона био је следећи: 1. батаљон, без коморе, пребацио се у Доњу Куичину, 2. батаљон остао у Ласињи и обезбеђивао прелаз бригаде, 3. батаљон у село Јамничка Киселица, 4. батаљон и штаб бригаде у село Градац. Задатак бригаде био

је да као дивизијска резерва предузме мере за обезбеђење у правцу села Десни и Леви Штефанки и према Шишљавићу.⁸⁰⁸⁾

После преласка преко реке Купе дивизија је наставила покрет општим правцем преко села Братина ка Јастребарском. Девета бригада била је оријентисана према селу Доња Зденчина, 7. бригада као десна колона

Сусрет с народом после преласка Купе код села Лисиња 6. маја 1945.

кретала се преко Старјака и Велебрега, где је већ у јутарњим часовима 7. маја наишла на снажан отпор Немаца и усташа, одакле је сутрадан продужила у правцу Клинча Село и село Хорвати.

Четрнаеста бригада је 7. маја такође извршила покрет правцем: Братина—Купинец—Јастребарско и истога дана избила на железничку пругу Карловац—Загреб код села Цветковићи (јужно од Јастребарског), одакле су у почетку усташко-домобранске снаге пружале сла-

808) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 29/7, Заповест штаба 14. НОУ бригаде од 5. маја 1945. године, 36 НОР, Х1/2, док. 104.

бији отиор, а затим се почеле повлачити према Јастребарском. Међутим, из правца Карловца пристигла су им појачања.⁸⁰⁹ У то време из рејона Јастребарског делови јединица 13. и 19. усташко-домобранске дивизије⁸¹⁰ прешле су у противнапад и одбациле 14. бригаду источно од пруге. Но, уз подршку дивизијске артиљерије 14. бригада је поново прешла у напад који је настављен преко целог дана. Истовремено је авијација ЈА у неколико налета тукла немачке трупе на друму Карловац—Загреб, али и поред тога Немци и усташе смогли су снаге да пружи жилав отпор јединицама 23. дивизије у рејону Јастребарско—село Хорвати.⁸¹¹

Борба је настављена несмањеном жестином и у току ноћи 7/8. маја на читавом одсеку дивизије. Непријатељ је још увек држао на овом делу најјача упоришта у рејону Хорвати, Зденчина и Горњи Десинец. Осим тога, непријатељ је противнападом успео да се пробије између 7. и 9. бригаде у позадину 14. бригаде и да се споји са једном групом која се пробијала из правца Карловца. Откривши њихове намере, 14. бригада их је делом снага напала и после оштре борбе око 4.00 часа 8. маја потисла према Горњем Десинцу, одакле су се почели повлачити ка планини Плешевици и Самобору.

И поред очигледне немоћи да се одрже на положајима у рејону Јастребарског Немци покушавају да препадима створе себи услове за брже повлачење. Тако је једна немачка јединица од 150 до 250 војника, око 9.30 часова, успела да продре скоро до самог штаба 14. бригаде у селу Глећама, али су снажним противнападом курира, позадинских делова и санитетског особља одбачени назад, оставивши за собом десетак погинулих војника.

809) Реч је о немачком 20. ловачком пуку који се тада повлачио из Карловца у правцу Самобора, а затим 10. маја стигао у Цеље, где је заробљен и разоружан (Архив ВИИ, фонд Немачка, к. 71А, рег. бр. 55/1а).

810) Архив ВИИ, фонд НДХ, к. 101, рег. бр. 6/1, Заповест 5. усташког збора од 7. маја 1945. године.

811) 36 НОР, X/2, док. 188 и X1/2, док. 104.

У борбама на прузи код Доњег Десинеца и Глеђа Немци и усташе имали су преко 100 војника избачених из строја, док је 14. бригада имала 16 погинулих, међу којима и политички комесар 2. чете 2. батаљона Љубо П. Деветак.⁸¹⁾

КАПИТУЛАЦИЈА НЕМАЧКЕ ВОЈСКЕ

Гонећи Немце и усташе 14. бригада је у току дана избила: 1. батаљоном у заселак Беречки (Горњи Десинец), 2. батаљоном у село Глеђе, док је 3. батаљон био у покрету ка селу Станковцу а 4. батаљон у рејону села Прхоч.

У таквој ситуацији из правца Самобора аутомобилом, на коме је била истакнута бела застава, наишли су немачки парламентарци: један мајор, један капетан, тумач и шофер. Њих су зауставили борци 1. батаљона 14. бригаде и предали штабу батаљона у засеоку Беречки, а он их је у пратњи страже упутио у штаб 14. бригаде који се налазио у Јастребарском. Обавештен о томе, штаб дивизије је упутио тамо политичког комесара дивизије потпуковника Воју Поповића, коме је немачки мајор предао овлашћење, а које је гласило:

»Главни стан
8. маја 1945. г.

Команданту прекопутних југословенских борбених снага

Ја имам част да вам предам приложено писмо команданта југо-истока и молим за што брже обавештење ваших потчињених јединица о заказаном и одређеном времену примирја. Са моје стране сам предузео мере, да мени потчињене јединице приме ову заповест до данас увече.

Преносиоц овог писма, мајор Штарк у пратњи капетана Винклера и тумача зондерфирера Шрајера, је од мене опуномоћен да од вас прими евентуалне предлоге, које ја греба да пренесем ђенерал-оберсту Леру.

фон Ертмансдорф
ђенерал пешадије⁸¹³⁾

812) Архив ВИИ, РПК, 32, рег. бр. 1/1 и РПК, 80, рег. бр. 1/6.

813) Архив ВИИ, к. 1069, рег. бр. 2/7.

Немачки парламентарци са белом заставом стижу у штаб 14. бригаде са предлогом за обуставу непријатељства 8. маја 1945.

Комесар дивизије Војо Поповић је, примивши овлашћење од немачког мајора, на преговоре упутио политичког комесара 14. бригаде Вељка Беговића, а као гаранцију до Беговићевог повратка задржао немачког капетана и тумача. Истовремено је о томе обавестио генерал-мајора Радована Вукановића.⁸¹⁴⁾ Међутим,

права намера Немаца била је да се одуговлачењем с преговорима (обуставом ватре) јединице ЈА зауставе на достигнутој линији и тиме створе услови да се немачке трупе извуку из Југославије, како би се предале англо-америчким трупама. Вељко Беговић се отуда вратио после два дана без икаквог резултата. За то време јединице ЈА су

борбом разоружавале немачке, усташко-домобранске, четничке и друге квислиншке јединице.

Пошто немачки парламентарци нису прихватили захтев штаба 23. НОУ дивизије да њихове јединице на овом делу фронта одмах положе оружје, то је штабовима бригада наређено да их енергичним дејством и обухватом с бокова присиле на капитулацију на простору између Јастребарског, Загреба и Самобора.

Наступајући према Самобору, 14. бригада је иаишла на снажнији отпор делова 7. СС дивизије »Принц

814) Архив ВИИ, к. 1069, рег. бр. 2/7.

Еуген» на положајима северно од села Поповог Дола.⁸¹⁵⁾ Напад је почео 9. маја око 5.00 часова ујутру. С обзиром на то да су се Немци упорно бранили, то су дејства батаљона морала бити подржана, поред минобацача, и артиљеријом 23. НОУ дивизије.

Десно од 14. бригаде, на правцу села Галагова нападала је 9. НОУ бригада, а десно од ње 7. НОУ бригада.

Отпор Немаца и усташа трајао је све до 13.00 часова, када су их бригаде 23. НОУ дивизије снажним јуришем потисле са положаја. Одмах затим дали су се у бекство преко Самобора, у правцу Брежица. Покушај Немаца да их ватром из тврђаве штите није успео. Захваћени паником бацали су ратну опрему, остављали за собом тешко

пешадијско наоружање и технику, као и извесну количину хране и опреме у магацинима у Самобору.

Наступајући за њима у Самобор је први ушао аутоматичарски вод и извиђачи 1. батаљона 14. НОУ бригаде са помоћником политичког комесара батаљона Савом Баковићем. Одмах су предузете мере за успостављање реда у граду. Код свих магацина, радионица, војних објеката, поште и других административних објеката постављене су страже, а градом су крстариле патроле.

Колона заробљених Немаца и усташа између Самобора и Кршког средином маја на путу за логор

815) Ерих Шмит — Рихберг, н.д., стр. 130.

У овој последњој борби Немци су имали преко 30 погинулих и преко 100 заробљених војника, док је плен у наоружању и ратној техници био изузетно велики.⁸¹⁶ Четрнаеста бригада имала је четири погинула и око 30 рањених бораца.

Истовремено 9. и 7. бригада су наступале десно од 14. бригаде и са југоисточне стране извршиле јачи притисак на одбрану Самобора и тиме допринеле коначном успеху.

Пошто се већ сазнало за капитулацију Немачке оружане силе, народ и омладина су изашли на улице Самобора да са својим ослободиоцима прославе ослобођење не само свог града већ и целе земље.

Четрнаеста бригада је ускоро, према наређењу штаба дивизије, продужила гоњење непријатеља ка Брежичама, али је убрзо враћена јер су на том правцу гоњење преузеле друге јединице Југословенске армије. Бригада се тада разместила на простору: Самобор—Св. Хелена—Брегана и ту остала до 12. маја на одмору.

Дванаестог маја уследио је покрет целе дивизије долином Крке према Љубљани. Петнаестог маја 14. бригада је стигла на простор села Мали Габар, Медведек, Страње, Прапрече, Доње Варгово, где ју је затекло коначно ослобођење земље, јер је тога дана и последњи немачки војник на тлу Југославије положио оружје.

У ДОЛИНИ ВИПАВЕ

Крај рата затекао је 23. НОУ дивизију у ширем рејону Љубљане, где је, према наређењу Генералштаба ЈА, ушла у састав 4. армије ЈА. Због својих великих успеха у рату, како на бојном пољу тако и на политичком плану, а посебно на ширењу братства и јединства међу народима и народностима, сврстали су је у ред елитних дивизија. У њеним редовима налазила се и 14. српска (нишка) НОУ бригада, чији је допринос био изузетно запажен.

⁸¹⁶ Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 45/9 и 43/9, Извештај штаба 4. батаљона од 10. маја 1945. године.

Као таква упућена је преко Црног врха у тек ослобођену Випавску долину, која је први пут од свог постојања била припојена својој матици Југославији. За све време боравка на граници према Италији јединице 23. НОУ дивизије, а међу њима и 14. бригада, оправдале су поверење и углед ЈА. Народ Випавске долине и Истре успоставио је тада чврсте и нераскидиве братске односе са борцима и старешинама 23. НОУ дивизије и уз његово учешће је 14. бригада, заједно са дивизијом, 20. јуна, у Ајдовшчини, у присуству команданта 4. армије ЈА генерал-потпуковника Пека Дапчевића и представника народне власти прославила своју прву годишњицу формирања.

Борбени пут 14. српске (нишке) НОУ бригаде водио је од Топлог дола, на Старој планини, када је као обновљени Нишавски НОП одред, јачине 34 борца, 6. јануара 1944. године према упутствима Главног штаба НОВ и ПО Србије и ОК КПЈ Ниша отпочео борбу против фашистичке бугарске војске на анектираном подручју северно од Нишаве. Дејствујући самостално, Нишавски НОП одред је наносио губитке Бугарима, рушио њихову власт и створио повољне услове за даљи развој НОБ у том крају, а потом је почетком априла повучен на нишки терен, где је преименован у Нишки НОП одред.

Дејствујући на терену око Ниша и у Запаљу, он је у априлу разбио неколико четничких бригада ДМ и тиме знатно допринео развоју НОП-а у овом крају, а истовремено придоласком нових бораца нарастао је на око 100 бораца од којих су формиране две чете. Затим се крајем априла пребацио на Јастребац, где је до 10. маја, заједно са Јастребачким НОП одредом, водио тешке борбе против четника ДМ и СДС.

Доласком групе бораца из околине Ражња, Алексинца, Бора и Поморавља Нишки НОП одред је нарастао на 270 бораца и попуњен извесном количином наоружања, па је средином маја реорганизован: формирана су два батаљона од по две чете, а у свакој чети по два вода од по две десетине.

Према наређењу Главног штаба НОВ и ПО Србије Нишки НОП одред се, заједно са 9. НО бригадом, 20. маја пребацио у источну Србију, где су на простору између Ниша, Књажевца, Сокобање и Ражња нанели тешке губитке четничким корпусима ДМ, а 13. јуна разбили одреде СДС нишке области. Овај успех бригаде и одреда имао је великог одјека у народу источне Србије, па је НОБ почела да поприма шире размере.

Средином јуна 9. НО бригада и Нишки НОП одред пребацили су се на леву обалу Јужне Мораве, где је стигла и 7. црнотравска НО бригада ради формирања 23. НО дивизије.

Наредбом Врховног штаба НОВ и ПОЈ Нишки НОП одред је 17. јуна 1944. године, у селу Рибаре, преименован у 14. српску (Нишку) НО бригаду. Она је тога дана имала 406 бораца од којих су формирана три батаљона и чета пратећих оруђа.

Двадесетог јуна 14. бригада је ушла у састав 23. НО дивизије. Истога дана, према наређењу Главног штаба НОВ и ПО Србије, 23. дивизија (састава 7, 9. и 14. бригада) пребацила се у источну Србију где је у борбама до почетка августа разбила четничке корпусе ДМ у источној Србији и један бугарски батаљон, па је за постигнути успех од Врховног штаба НОВ и ПОЈ проглашена »ударном«. На ослобођеној територији Сокобање и ширег подручја одмах се приступило стварању народноослободилачке власти, формирању нових јединица НОВ и ПО Србије и других војнопозадинских органа и установа. У том периоду 14. бригада постигла је запажене резултате како у разбијању окупаторске бугарске војске и четника, тако и на политичком плану — популаришући одлуке АВНОЈ-а.

На подручју Сокобање јединице 23. дивизије су створиле солидну војну базу са аеродромом на који су у другој половини августа почели слетати савезнички авиони са наоружањем, а истовремено евакуисали тешко рањене борце у Италију на лечење.

Четрнаеста НО бригада тада је нарасла на 820 бораца, а попуњена је и оружјем из савезничке помоћи за око 30% и војно-политичким кадром из пролетерских бригада, па је извршена реорганизација бригаде: фор-

миран је 4. батаљон, бојна и труина комора и болница, а врло интензивно се радило и даље на попуни бригаде према новој формацији до 2.000 бораца.^{817^} Ове иромене допринеле су њеном великом успеху у борбама за ослобођење источне Србије против немачких снага на комуникацијама Ниш—Алексинац и Зајечар—Неготин, као и на Дели Јовану и у рејону Авала—Врчин против немачке 1. брдске дивизије. Ценећи њене дотадашње успехе, Главни штаб НОВ и ПО Србије је средином октобра прогласио ову бригаду »ударном«.

После ослобођења Београда 14. бригада, дејствујући у саставу 23. НОУ дивизије, пребацила се 1. новембра на сектор западно од Чачка, а затим је померена на сектор Овчарско-кабларска клисура—Пожега, где је дејствовала до 4. децембра, а потом 15. децембра ослободила Љубовију. За све то време је у садејству са другим јединицама НОВЈ и јединицама 93. дивизије ЦА (код Чачка и Пожеге) водила жестоке фронталне борбе против немачких снага, које су се повлачиле долином Западне Мораве и Дрине.

Борачки састав 14. бригаде, све до 10. новембра, сачињавало је људство које је добровољно ступало у НОВЈ, а потом је бригада попуњавана мобилисаним борцима.⁸¹⁸⁾ Истовремено је уследило и наређење штаба 23. дивизије за прелаз бригаде на нову формацију,^{819^} коју је прописао и Главни штаб НОВ и ПО Србије 8. октобра 1944. године.^{820^} Са тим циљем бригада је попуње-

817) Архив ВИИ, к. #1074, рег. бр. 1/2, 7/2 и 2/5; О бројном стању људства у наоружању 14. бриг. на дан 17. септембра 1944. године (види напомену бр. 401).

818) Првог новембра 1944. уследила је Наредба ВШ НОВ л ПОЈ за мобилизацију обвезника рођених од 1914. до 1927. из ослобођених крајева Југославије. Тако је ускоро почело да фристиже мобилисано људство са подручја Зајечара. Пожаревца, Београда, Младеновца и Чачка (Архив ВИИ, к. 188, рег. бр. 1/1, к. 184, рег. бр. 32/1, к. 1074/1, рег. бр. 28/3, к. 1069, рег. бр. 21/5-28/5 и 36 НОР, 1/14, док. 171).

819) У вези с наређењем штаба 14. корпуса НОВЈ од 4. новембра 1944. штаб 23. НОУ дивизије је 15. новембра издао два наређења штабу 14. бригаде. (Архив ВИИ, к. 1067, рег. бр. 41/6 и 46/6).

820) Архив ВИИ, к. 182, рег. бр. 1/3 и 36 НОР, 1У/32, док. 17.

на новим људством, па је на дан 26. новембра имала 3.864 бораца према списку. Извршена је и попуна наоружањем из СССР-а. Реорганизација и преформирање бригаде завршени су у другој половини децембра 1944. године, када је у свом саставу имала:

— при штабу бригаде: пратећи вод, извиђачки вод, вод за везу, противколску чету (вод ПК топова 45 мм, вод ПК пушака, минерски и муницијски вод), минобацачку чету 82 мм, бојну и трупну комору и болничку чету; поштанску секцију,^{821^}

— четири пешадијска батаљона, у сваком батаљону: три стрељачке чете (од по три вода, а у сваком воду три десетине), чету пратећих оруђа (митраљески и минобацачки вод), бојну и трупну комору;

— при штабовима батаљона: извиђачку десетину, вод за везу, санитет, поштанску станицу (секцију) и аутоматичарски вод (од средине јануара 1945). Сваки батаљон имао је 751 бораца, наоружаних са 58 пушкомитраљеза, 326 пушака, 225 аутомата, 2 тешка митраљеза »максим«, 2 минобацача 82 мм. За транспортовање наоружања и интендантске опреме предвиђено је било 107 коња.

Према новој формацији у бригади је укупно било 3.605 бораца и старешина, 232 пушкомитраљеза, 1.669 пушака, 1.085 аутомата, 8 тешких митраљеза »максим«, 12 минобацача 82 мм, 2 противколска топа 45 мм, 13 ПК пушака, 2 бацача »џонбул« и преко 150 пиштоља. За транспорт опреме наоружања предвиђено је 878 коња и 192 кола, углавном двоосовних.^{822^} Међутим, бригада никад није била попуњена 100%, већ је осцилирала ис-

821 > Прву дојну појлту зг лренос иисама, пакета и других пошљки бораца јединица 14. корпуса НОВ и обратно формирао је штаб корпуса средином децембра 1944. при цивилној пошти у Осечини (западна Србија). Састав поштанских станица био је: при штабу дивизије 10 бораца и један шеф, при штабовима бригада четири бораца и један шеф, при штабовима батаљона три бораца и један шеф, при командама чета два бораца-поштара (Архив ВИИ, к. 1067, рег. бр. 32/7 и 35/7 и к. 1074/1, рег. бр. 15/8).

822 > Упоредо са преласком на нову формацију извршено је у новембру и децембру 1944. и пренаоружање 14. бригаде. (Архив ВИИ, к. 1068, рег. бр. 8/7 и 7/8, к. 1074/1, рег. бр. 24/3, 4/9 и 6/9 и 36 НОР, 1У/32, док. 17).

под тога од 15 до 30%, нарочито после тешких борби. Оваква организација и формација остала је на снази све до средине марта 1945. године, када је према наређењу штаба 2. армије прешла на тројну формацију.^{824^}

Сем тога, при штабу бригаде постојали су од средине новембра допунски батаљони, односно била је привремено формирана »допунска 14. бригада« од четири батаљона у којима је обучавано новопристигло људство. Обука је трајала 20 дана, а затим је људство убацивано у оперативне јединице, али највише до једне петине од њиховог бројног стања, како не би ослабило њихову борбену способност.^{824^} Истовремено при штабу 23. дивизије као и 14. корпуса почели су са радом војни и политички курсеви за обуку старешинског кадра.^{825j}

Увођењем нове организације и формације јединице 14. бригаде су знатно појачале ватрену моћ и ударну снагу и биле оспособљене за извршавање сложенијих задатака.

После преласка у источну Босну крајем 1944. године и разбијања четничке групације ДМ код Симиног Хана 14. бригада је од 6. до 8. јануара 1945. водила борбе са усташко-домобранским јединицама у Грачаници, после чега је прешла у одбрану затварајући правац Грачаница—Тузла. У садејству са 7. и 20. НО бригадом 24. фебруара ослободила је Грачаницу.

Дејствујући у склопу завршних операција 2. армије ЈА, јединице 23. НОУ дивизије су 16. априла прешле у напад и после потискивања немачких и усташко-домобранских заштитница избиле на десну обалу Босне северно од Добоја. Четрнаеста бригада се на делу Бушлетић—Грабска пребацила преко реке Босне у средњу Босну и 18. априла продужила гоњење немачких и усташко-домобранских снага најпре према Дервенти, а затим ка реци Сави.

26/8. 823) 36 НОР, 1У/34, док. 42 и Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр.

824) Наређење штаба 23. НОУ дивизије од 15. новембра 1944. (Архив ВИИ, к. 1067, рег. бр. 46/6; к. 1074/1, рег. бр. 21/4 и 2/5).

825) Архив ВИИ, к. 1067, рег. бр. 1/7, 6/7 и 37/7; к. 1074/1, рег. бр. 18/4.

У ширем рејону Босански Дубочац—Босански Ко-
баш 14. бригада се задржала до 23. априла, а затим се
преко Приједора и Сводне пребацила у рејон села Гор-
њег Водичева (северно од Босанског Новог). После дво-
дневних тешких борби на реци Уни она је 1. маја фор-
сирала Уну и ступила на тле Хрватске. Наступајући
кроз Хрватску, 14. бригада се са осталим снагама 23.
дивизије 5. маја пребацила преко реке Купе, код села
Лисиња, и наставила покрет према Јастребарском. На-
кон избијања на комуникацију Карловац—Загреб, код
села Цветковићи и Горњи Десинац, 14. бригада је на-
ишла на јак отпор немачких и усташких снага које су
се повлачиле из Карловца према Загребу и Самобору.
У борбама 7. и 8. маја, уз садејство 7. и 9. бригаде, оне
су биле разбијене. Гонећи их, 14. бригада је истог дана
ушла у Самобор, где је и поред отпора којц је трајао
до 15. маја са народом прославила најављену капиту-
лацију немачке оружане силе.

Поред основног задатка борбе за ослобођење зем-
ље од окупатора, 14. бригада, предвођена бројним ко-
мунистима у својим јединицама,⁸²⁶ успешно је извр-
шавала и друге задатке као што су: свргавање старе
буржоаске власти и успостављање нове; популарисање
одлука АВНОЈ-а, идеолошко-политичко уздизање бора-
ца, ширење братства и јединства у свим срединама где
се кретала, као и помоћ народу са којим је била у стал-
ној и тесној повезаности.

Борбени пут 14. НОУ бригаде водио је од крајњег
источног дела земље — од Старе планине, на југосло-
венско-бугарској граници, па до Горице, на југословен-
ско-италијанској граници. У скоро свакодневним бор-
бама, ослобађајући села и градове, она је прешла пут од
око 5.000 км. Истовремено, кроз бригаду је прошло око

826) Пошто нису сачувана партијско-политичка документа
партијске организације 14. НОУ бригаде за 1945. годину, то је
на основу евиденције (записника) са састанака и партијске
ћелије секретара 1. чете 1. батаљона (уједно и члан батаљонског
бироа) Живојина Крунића Цаје и Александра Јеленковића из
2. чете (исте функције) утврђено да је у бригади маја 1945.
године било преко 200 чланова КПЈ и преко 400 чланова СКОЈ-а.

6.000 бораца свих народа и народности Југославије. Али, највише њених бораца, око 80%, било је из Србије. Преко 70% од укупног бројног стања били су омладинци испод 25 година старости, а међу њима 86 другарица. Једнако као и сви други борци тако су и другарице дале значајан допринос НОБ. На партијско-политичким дужностима налазило се 15, у санитету је радило 36, а у командама и штабовима 35 другарица. Раме уз раме са осталим борцима храбро су ишле у борбу. Четрнаест другарица пало је на бојном пољу, а већи број је рањено. Сем тога, у бригади је било и припадника других националности који су добровољно ступили у њене редове од којих: 81 Рус (цела једна чета), преко 15 Италијана, пет Јевреја, један Пољак, један Чех и један Немац.

У тешким борбама вођеним за ослобођење земље погинуло је преко 1.000 бораца и старешина 14. бригаде, а преко 2.000 их је рањено. Истовремено, бригада је нанела велике губитке непријатељским снагама: преко 10.000 непријатељских војника (Немаца, Бугара, белогардејаца, четника и других квислиншких и контрареволуционарних снага) избачено је из строја, задобијен је велики плен у наоружању и другој војној опреми.

За изванредне заслуге у рату 14. бригада похваљивана је више пута и проглашена ударном, одликована је Орденом заслуга за народ са златном звездом и Орденом братства и јединства са златним венцем, а дала је и једног народног хероја.^{827^}

827) Реч је о Јовану (Милутина) Митићу Борћу, команданту бригаде. Рођен 30. IX 1920. у сиромашној сељачкој породици у Тоioniци код Беле Паланке. После завршене средње пољопривредне школе вратио се у родно место. Године 1941. постаје члан СКОЈ-а и ступа у Сврљишко-нишавски партизански одред. Од марта 1942. је члан КПЈ. У одреду је изабран за омладинског руководиоца, а затим је постављен за политичког комесара чете. Крајем исте године постаје члан Међусреског партијског повереништва ОК КПЈ Ниша, а 1943. и партијски руководиоца за сврљишки срез. Почетком јануара 1944. постављен је за команданта обновљеног Нишавско-нишког НОП одреда. За народног хероја проглашен 1953. После рата налазио се на разним дужностима у ЈНА. Умро 21. јануара 1978. у чину генерал-потпуковника.